

YUNAN ANILARINDA KÜÇÜK ASYA FELAKETİ*

Şaduman HALICI**

ÖZET

Yunanlar 1919-1922 yılları arasında Anadolu'da verdikleri mücadeleyi Küçük Asya Felaketi [Mikrasiyatiki Katastrofi] olarak anmaktadır. Bu çalışmanın amacı da neden felaket olarak andıklarına yanıt aramak, öne sürdükleri nedenleri ortaya koymaktır. Anadolu maceralarının son bulduğu 1922 yılından başlayarak eserlerini kaleme almaya başlayan anı yazarları felaketin başlangıcı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne işaret etmişlerdir. Bu nedenle çalışmamızda önce bu muharebe ile ilgili düşüncelerine ve Sakarya'dan sonra Yunanistan'daki siyasal, toplumsal, ekonomik duruma kısaca değinilecektir. Ardından Allı Ören/Ali Viran muharebesi olarak andıkları Büyük Taarruz hazırlık, muharebeler ve sonuç açısından ele alınacaktır. Son olarak da Küçük Asya seferini felakete sürükleyen etkenlerle ilgili görüşlerine yer verilecektir. Yunanlar, onları felakete sürükleyen pek çok neden sıralamışlardır. Dış neden olarak, uzlaştıkları müttefikleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Yunanistan'a karşı benimsedikleri tavırdır. İç nedenlerin başında ise siyasal ve askeri önderleri anmışlardır. Siyasileri hatalı karar almakla, başta İngiltere olmak üzere müttefiklerinin arzularına gözü kapalı boyun eğmekle, orduyu siyasallaştırmakla suçlamışlardır. Felaket nedeni olarak gördükleri ordu komutanları ve kurmay subayların sevk ve idarede yetersizliklerini de siyasallaşmanın bir sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Subayların yetersizliğinin ordunun belkemiği olan erleri olumsuz etkilediğine dikkati çekmişler, erlerin savaşa gücünü yitirmeleri nedeniyle felakete uğradıklarını savunmuşlardır. Bunların dışında Anadolu'nun coğrafi yapısından kaynaklanan nedenleri, casusluk faaliyetlerini, işe sorunlarını da felaket nedeni olarak gören anı yazarları Başkomutanından erine kadar Türk ordusunu takdir etmekten de kendilerini alı koyamamışlardır.

Anahtar Kelimeler

Küçük Asya Felaketi, Yunanistan'ın Müttefikleri, Türk Ordusu, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz, İstihbarat, Komünizm, Yunan Vahşeti.

* Araştırma Makalesi. Makalenin gelişi tarihi: 19.10.2022 / Kabul tarihi: 07.12.2022

** Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *shalici@anadolu.edu.tr*, (ORCID ID: 0000-0001-7575-7516).

Giriş

Yunanlar 1919-1922 yılları arasında Anadolu'da verdikleri mücadeleyi Küçük Asya Felaketi [Mikrasiatiki Katastrofi] olarak anmaktadır. Bu çalışmanın amacı da neden felaket olarak andıklarına yanıt aramak, öne sürdükleri nedenleri ortaya koymaktır. Çalışmada değerlendirilecek olan anıları kaleme alanlardan General Victor Dousmanis¹, 1920 yılı sonunda Konstantin'in yeniden tahtına oturması ile ordudaki görevine dönmüş, Kütahya-Eskişehir Muharebesi ile Sakarya Meydan Muharebesi'nde Genelkurmay Başkanlığı görevini yürütmüştür. General Ksenefon Stratigos Kasım 1920'den Eylül 1921'e kadar Genelkurmay Başkan Yardımcısı olmasının yanı sıra Yunan Hükümeti'nin Küçük Asya Ordusu [KAO]'ndaki askeri müşaviridir². General Anastasios Papoulas Kasım 1920-Mayıs 1922 arasında KAO'nun komutanlığını üstlenmiştir³. General Alexandros Kontoules Şubat 1921-Haziran 1922 arasında tüm muharebelere I. Kolordu Komutanı olarak katılmıştır⁴. General/Prens Andreas Vasilopais Kral Konstantinos'un kardeşi ve Danimarka Kralı IX. Christian'ın torunu da olduğu için hem Danimarka hem Yunanistan prensi unvanları ile 1921 yılında 12. Tümen komutanı olarak Kütahya-Eskişehir Muharebelerine katılmış, Sakarya'da ise II. Kolordu Komutanlığını üstlenmiştir⁵. Albay Georgios L. Spiridonos, KAO Karargâhında ikmalden sorumlu 4. Şube

¹ Victor Dousmanis, *Küçük Asya Harbinin İcyüzü*, Çev. Hristo Ertorun, C. I, Atina, 1928, s. 1-2. (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin)

² Ksenefon Stratigos, *Yunanistan Küçük Asya'da-Tarihi Bir Müşahede Resmî Vesikalara ve Kaynaklara Göre*, II. Kitap, Çev. Cemal Tosun, Atina, 1925 (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin).

³ *General Papulas'ın Hatıratı*, Yeni İstanbul Kültür Yayınları, Yeni İstanbul Matbaası, 1969, s. 5.

⁴ Alexandros Kontoules, *Küçük Asya Seferi II. Devre*, I. Kısım (I. Kitap), Çev. Yorgo Eskarhopulos, Konstantinos İonnis Emirce, Atina, 1928 (Bu çalışma I. Kitap diye anılacaktır); Alexandros Kontoules, *Küçük Asya Seferi II. Devre*, II. Kısım (II. Kitap), Çev. Yorgo Eskarhopulos, Konstantinos İonnis Emirce, Atina, 1928 (Bu çalışma II. Kitap diye anılacaktır. Kontoules'in ismi General Georgios Kondilis ile karıştırılmamalıdır. 1920'de Kral'ın ordudan ilk ihraç ettiği aşırı milliyetçi subaylardan olan Kondilis, Venizelos'tan aldığı destekle İstanbul'a gelerek yerli Rumları örgütleyen ve yine bu kentte kurulan AMNĪA adlı örgütün önemli isimlerinden biridir, 1926'da başbakanlık yapacaktır.

⁵ Andreas Vasilopais, *Eskişehir-Sakarya 1921*, Çev. Cemâl Tosun, Agon Kitabevi, Paris, 1928 (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin)

Müdürü olarak görev yapmış, Büyük Taarruz'a kadar bütün harekâtlara katılmıştır. 23 Ağustos 1922 günü yakalandığı tifo nedeniyle İzmir'e alınmış, Yunanlar kenti boşaltırken Pire'ye götürülmüştür⁶. Yarbay Konstantinos D. Kanellopoulos Haziran 1919'dan Eylül 1922'ye kadar Küçük Asya Harekâtına Anadolu'da tanıklık etmiş; 1921 ve 1922 yıllarında I. Kolordu Harekât Şubesi'nde görev almıştır⁷. Yüzbaşı G. Th. Fessopoulos 1920 Ağustos ayı başından Mart 1921'e kadar Genelkurmay Başkanlığı emrindeki B kıtasının kurmay başkanlığını, Nisan-Eylül 1921'de III. Kolordu'da kurmay başkanlığı görevini yürütmüştür⁸. Yarbay Tanaş Hrisohoos da harekâtların tümüne süvari subayı olarak katılmıştır⁹. Gazeteci Evangelos Lahanakardos ise 1922 İhtilali sonrasında Yunanistan'da kurulan Sorumluları Araştırma Komisyonu üyesi olan Tümgeneral D. İoannu ve Büyük Taarruz öncesinde Yunan KAO'nda 23. Piyade Alay komutanlığı yapan Albay Lufas'ın Küçük Asya Harekâtı ile ilgili görüşlerini derlemiştir¹⁰. Manisa'da doğan, I. Dünya Savaşı başlayınca Osmanlı ordusu için askere alınan, sonra kaçarak Yunanistan'a giden Kostas Mihailidis ise İzmir'in işgalinin ardından Batı Anadolu'nun her yerinde gazeteci, askerî yazar kimliği ile Yunan ordusu için çalışmıştır. Bir ara İzmir'de Yunan Haber Alma Merkezi'nin başkanlığını da üstlenmiştir¹¹. Mihail L. Rodas Yunanların İzmir'deki Basın ve Sansür Bürosu müdürüdür¹². Anadolu maceralarının son bulduğu 1922 yılından başlayarak eserlerini kaleme almaya başlayan yazarlar felaketin başlangıcı olarak Sakarya Meydan Muharebesi'ne işaret etmişlerdir.

⁶ Georgios L. Spiridonos, *Harp ve Hürriyetler*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi İstiklal: 240'a kayıtlı daktilo çeviri) s. 1-2.

⁷ Konstantinos D. Kanellopoulos, *Küçük Asya Mağlubiyeti*, Çev. Anesti Oralli, Atina, 1936, s. 1. (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin).

⁸ G. Fessopoulos, *Subaylarımız Arasındaki Anlaşmazlık ve Küçük Asyada Ordumuzun Dağılması*, Çev. Ziya Güney, Atina, 1934, s. 1-4, 31, 33, 51, 75. (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin).

⁹ Tanaş Hrisohoos, *Yunan Süvarisi Küçük Asya Harekatında 1919-1922*, Çev. Niko Grigoriadis, Atina, 1934, s. 1.

¹⁰ Evangelos Lahanakardos, *Küçük Asya Felaketine Dair Yeni Bol Işık ve General Lufas*, Çev. Yorgi Kosko, Atina, 1928, s. 58 (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi Daktilo Çeviri).

¹¹ Kostas Mihailidis, *Küçük Asya Seferi-Etnikos Kiriks Gazetesi Tefrikası*, Çev. S. Karaoğlu (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin).

¹² Mihail L. Rodas, *Yunanistan Küçük Asya'da*, Çev. Yorgi Kundakçıoğlu, Atina, 1950 (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin).

A. Felaketin Başlangıcı: Sakarya Meydan Muharebesi

Yunan Meclisi'nde "İzmir'e İzmir'e" sloganları ve Atina meydanında yapılan büyük gösterilerin ardından Anadolu'ya uğurlanan Yunan KAO haziran taarruzuyla İç Anadolu'nun kapılarına dayanmıştı. Ne var ki 1920 yılı sonbaharına gelindiğinde yaşanan iki büyük değişim Küçük Asya "seferi"ni, Küçük Asya "macerası"na dönüştürmüştü. İlki maymunu tarafından ısırılan Kral Aleksandros'un ölümüyle başlayan siyasal değişim süreciydi. Uykuya dalmış olan Venizelist-Kralcı çatışmasını alevlendiren bu ölümün ardından Venizelos seçimlere gitmiş, 14 Kasım 1920'de yapılan seçimleri kaybetmiş, devrik Kral Konstantinos halkının oylarıyla ülkesine geri dönmüştü. Bu süreçten Yunan ordusu büyük darbe alarak çıkarken Türkler yeni bir ordu kuruyordu. Yunanistan'daki bahar havasını kışa dönüştürecek ikinci değişim Türklerin düzenli bir ordu kurmalarıyla başlamıştı. General Trikupis Türklerin düzenli bir ordu kurduğu 1920 yılı sonundan itibaren "kötü gidişin" başladığı kanısındaydı¹³. Spiridonos da ona katılırken Türk ordusundaki değişime işaret etti. II. İnönü Muharebesi'nin ardından Kemalist ordu artık "çete" değil, "iyi silahlanmış ve mükemmel kurmayları bulunan bir düzenli ordu" idi¹⁴. Kanellepoulos da onunla aynı kanıdaydı.¹⁵ Fessopoulos ise Sakarya'ya kadar elde ettiklerini var saydığı başarının dört nedenini sıraladı: İlki askeri birliğin henüz bozulmamış olmasıydı. İkincisi Ankara'ya yapılan harekatta askerlerin olağanüstü gayret ve fedakârlıkla savaşmalarıydı. Üçüncüsü "vatanlarının yüksek menfaatleri ile kölelik boyunduruğu altında inleyen kardeşlerinin" yani Anadolu Rumlarının özgülükleri için savaşmaları inancıydı. Dördüncüsü de Kral'a duydukları sadakat ve sevgi nedeniyle manevi açıdan güçlü olmalarıydı. İşte Sakarya tüm bu inançları hayal kırıklığına çevirmişti¹⁶. Yunan ordusunun çöküşü, felaketin başlangıcı Sakarya olmuştu. Prens Andera da Sakarya'yı "Anadolu seferinin kaderini tayin eden ve oradan kovuluşumuzun başlangıcı olan kesin bir savaş" olarak anıyordu¹⁷. KAO, kuvvetinin %50'sini yitirmiş ve

¹³ Nikolaos Trikupis, *Harplerimizin Vaka ve Hadiseleri Hakkında Hatıralar*, Çev. Anesti Orelli, Atina, 1952, s. 19 (Genelkurmay Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin).

¹⁴ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 134.

¹⁵ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 3.

¹⁶ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 101.

¹⁷ Andreas Vasilopais, *a.g.e.*, 51.

çıkış yerlerine geri dönmüştü¹⁸. “Sakarya dönüşü subay ve asker olarak ordu birliğinin zafer çiçeği soldu” diyen Fessopoulos’a göre daha o zaman Yunan ordusunun “Küçük Asya’da savaşması faydasız ve mantıksız politik bir gayret” olarak nitelenmeye başlanmıştı¹⁹. Üstelik “Kemal’e yönelik övgüler” Sakarya’daki “felaket ve yenilgiden daha büyük bir velvelenin kopmasına neden olmuştu”²⁰.

Sakarya sonrası KAO büyük kan kaybına da uğramıştı. Emekliye ayrılan Papoulas’ın yerine başkomutan olarak Hacıanestis atanmıştı. 5 Haziran 1922’de İzmir’e gelen Hacıanestis tepki istifaları ile karşılanmıştı. Eski kolordu komutanlarından Polymenakos ve Kontoules’in ardından Papoulas’ın kurmayları Pallis ve Sarıyanis de istifa etmişlerdi. Albay Platis de dahil dört tümen komutanı ise görevden uzaklaştırılmıştı²¹. Özetle 1921 yılı boyunca Türk ordusu ile savaşmış tümen komutanlarının yerine yepyeni isimler gelmişti. Yerini hak eden belki de tek isim 1. Tümen komutanı Albay Frangou idi. Diğer yandan, Taarruz öncesi KAO’nda firar olayları da birdenbire artmıştı²².

Türk tarafında ise bu dağınıklık yoktu. Daha doğrusu Başkomutan ve Batı Cephesi Komutanı Ali İhsan Paşa örneğinde olduğu gibi dağınıklığa ve disiplinsizliğe göz yummamıştı²³. Komuta kademesindeki tümen ve üstü kıtaatin başındaki kurmayların yedisi hariç tamamı 1921 muharebelerine katılmıştı. Başkomutan, ordusunu taarruza hazırlayacak siyasal ve mali önlemleri de göz ardı etmiyordu. Yunanistan ise mali ve siyasi bunalımlar yaşıyordu²⁴. 1921 yılı başında 1 lira 27 drahmi iken Mart 1922’de 279 drahmiye yükselmişti. Başbakan Gounaris ve Dışişleri Bakanı Baltatzis’in dış borç almak için Londra’ya yaptığı ziyaret olumlu sonuçlanmamıştı. Lloyd George sermaye sahibi İngilizleri Yunanistan’a borç vermeye

¹⁸ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 8-9.

¹⁹ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 101.

²⁰ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 38.

²¹ Aleksandros Kontoules, *a.g.e.*, III. Devre, I. Kitap, 1-4; Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 218-219.

²² Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 176.

²³ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 45.

²⁴ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 71.

zorlayamayacağını söylemişti²⁵. Türklere savaş malzemesi satmaması istenen Briand ise Mustafa Kemal'in silah alımı yapmasını engelleyemeyeceğini sadece telkinde bulunabileceğini söylemekle yetinmişti²⁶. Müttefiklerinin mali desteğinden yoksun kalan Yunan hükümeti 6 Nisan 1922'de zorunlu iç borçlanmaya gitmiş, 1,5 milyon drahmi toplanabilen bu borçlanma Yunan halkında ciddi tepki yaratmış²⁷, Gounaris hükümeti 12 Mayıs 1922'de düşmüştü. 22 Mayıs'ta Protopapadakis başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinin üyeleri arasında yaşanan görüş ayrılıkları ise orduyu olumsuz etkilemişti.²⁸ Kimi subaylarda ve hatta erlerde Anadolu'dan çekilme düşüncesi güçlenirken²⁹ KAO Genel Karargahı'nda müthiş bir iyimserlik egemendi ve Türklerin bir taarruz yapabileceği düşünülmüyordu. Kanellopoulos'a göre Yunan idaresi ile orduda egemen olan düşünce şuydu: "1922 yılının geri kalan kısmında da makineli tüfeğe ateş etmesi için fırsat verilmeyecek"³⁰.

Yunanların, Türkler tarafından hazırlanmakta olan taarruz hakkında kesin bilgileri yoktu. Türklerin İzmit veya Eskişehir'e taarruz hazırlıkları yaptığına dair duyumları vardı. Kesin olan tek bilgi Mustafa Kemal Paşa'nın dünya basınında defalarca yinelenen şu sözüydü: "Bir gün Yunanları denize atacağım"³¹. Yunanlar bunun boş bir tehdit olduğu kanısındaydı. Müttefiklerinden Türk ordusuyla ilgili olarak aldığı bilgiler de onu cesaretlendirmişti. Genel kanı şuydu: "Berbat.. Yürekler acısı... Yerinden kımıldamaya bile takati yok." Hacıanestis de "Şayet Türk ordusu taarruz etmeye kalkışacak olursa yenilecektir" düşüncesindeydi³². Oysa o günlerde Mustafa Kemal Paşa Yunanlara karşı kurduğu oyunu çoktan sahneye koymaya başlamıştı. 28 Temmuz'da Akşehir'de futbol maçı bahanesiyle

²⁵ Victor Dousmanis, *a.g.e.*, C. I, 178; Kredi sağlamak için gayretler için ayrıca bkz. Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 50-55; 73-78.

²⁶ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 212-213.

²⁷ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 77, 167.

²⁸ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 214-215.

²⁹ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 14, 42.

³⁰ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 51.

³¹ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 51.

³² Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, C. II, 153

toplanıldığında SAD gizli taarruz planı onaylanmıştı³³. 17/18 Ağustos gecesi Ankara'dan ayrılarak Akşehir'deki cephe karargâhına gidişini ise 21 Ağustos'ta Çay ziyafeti vereceği duyurusuyla gizlemiş³⁴ komutanlarıyla taarruz gününü kararlaştırmıştı. Plan çerçevesinde kuzeyden güneye asker kaydırmaya da başlanmıştı. O gün Fahrettin Altay Paşa komutasındaki Süvari Kolordusunu oluşturan üç süvari tümeninin Yunan savunma hatlarının arkasına sarkması ve II. Ordunun şaşkırtma harekâtları yapması da kararlaştırılmıştı. Öyle ki bu şaşkırtma harekâtları anılara da yansımıştı. Menderes havzasında Ortanca'ya ve Bilecik'teki savunma merkezlerine yapılan baskın saldırıları, Buldan kesiminin İzmir'le telefon ve demiryolu bağlantısının kesilmesi Yunanlıları yanıltmıştı. Bu saldırılar Yunan Genel Karargâhı'nda Türk taarruzunun İzmit ya da Eskişehir'e yönelebileceği kanısını doğurmuştu³⁵. Her ne kadar bu günlerde ele geçirdikleri Türk esirler taarruzun Afyon yönünden olacağına dair ipuçları vermişse de Hacıanestis bu bilgileri değerlendirmemişti. Kurmayların önsezileri ve Triküpüs'in çabaları da yeterli gelmemişti³⁶. Hacıanestis'in sezemediği Türk ordu yayılımı 25 Ağustos'ta tamamlanmış, Türk ordusu "Yunan ordusu tarafından hiç rahatsız edilmeden" taarruz tertibini almıştı. O gece saat 03.00'te ise Başkomutan, Fevzi Paşa ve İsmet Paşa I. Ordu'nun gözetleme yeri olan Kocatepe'ye gelmişlerdi. Saldırı az sonra başlayacaktı.

B. Küçük Asya Felaketinin Son Halkası: Büyük Taarruz

Başkomutan Hacıanestis'in "ölüm cephenin içindeydi" diye tanımladığı³⁷ Büyük Türk Taarruzu, 26 Ağustos sabahı saat 5.00'te tüm

³³ Plan için bkz. Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre, Büyük Taarruz Öncesi, 'Sad Taarruz Planı' ve Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Taarruz Planının Analizi, *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, C. II, Uşak, 2012, s. 935-958.

³⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1922, s. 1.

³⁵ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 52; Stratigos Ortanca baskınının Hacıanestis'i düşmanın sonraki niyetlerini anlamak için İzmir'de alıkoyduğuna işaret ediyor. Bkz. Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 176-177.

³⁶ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 53-54; Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 228-229; Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 54, 56, 61.

³⁷ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 19.

cephede birden Türk topçusunun tanzim atışı ile başladı³⁸. O sırada Mustafa Kemal Paşa “dürbüne bile gereksinim duymadan” muharebeyi izliyordu. Hacıanestis ise “cepheden 420 kilometre uzakta İzmir’de hareketsiz duruyor”du³⁹. Yunanistan’ın müttefikleri ise Venedik’te toplayacakları barış konferansına tarafları davet şeklini tartışıyordu⁴⁰.

Türk topçularının tanzim atışı 15 dakika sürmüştü. İzleyen 1,5 saat boyunca da tel örgüleri yok edip piyadesine yol açmak için hazırlık ateşi yapmıştı⁴¹. Saat 6.45’i gösterdiğinde topçularının korumasındaki Türk piyadeleri Kalecik kesiminin iki noktasına yerleşmişti. Saat 10.00’den itibaren “endişe verici haberler” Yunan Genel Karargâhına yağmaya başlamıştı. Panik tüm cepheye yayılmıştı. Özellikle General Frangou komutasındaki 1. Tümen’in durumu oldukça kritikti⁴². Zira, Albay Fahrettin’in süvarileri 25/26 gecesini yanlarında bir dağ topçusu ile Ahırdağı’nda bırakılan boşluktan sızmış, Sincanlı ovasına inmişti⁴³. Saatler 16.00’yı gösterdiğinde I. Kolordu’nun Dumlupınar-Afyon bağlantısına el konmuş, Afyon-İzmir arasındaki telgraf haberleşmesi kesilmişti⁴⁴. O gün Türkler Kaleciksivrisi’ni, Belentepe, Tınaztepe ve Kılıçarslan tepelerinin bir kısmını ele geçirdi. Ancak Yunan cephesini yarma hedefine ulaşamadı, Çiğiltepe Türklerce ele geçirilemedi⁴⁵. Bu durum Yunan tarafının biraz nefes almasını sağladı. Akşam olduğunda Afyon’daki I. Kolordu karargâhında tam bir sessizlik egemenken 4. Tümen’in ovalık kesiminde Türkler uzak mesafe atışlarıyla tacizlerini

³⁸ İsmet Görgülü, *Büyük Taarruz*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1992, 21.

³⁹ İstanbul’a sefer yapma niyetinde olan Hacıanestis Tekirdağ’a gitmiş, kentten ancak 13 Ağustos’ta ayrılarak İzmir’e gelmişti. Bkz. Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, C. II, 153. Hacıanestis uzakta olduğunun bilincinde olarak ihtiyattaki kolorduyu kullanma yetkisini I. Kolordu Komutanı General Trikupis’e vermişti. İzmir’de kalmasının nedeni ise Yunan ordusunun 10-20 gün içinde Afyon bölgesinden çekilip İzmir bölgesine alınması düşüncesi idi, bu nedenle Genel karargâhın İzmir’den ayrılmaması kararlaştırılmıştı. Bkz. Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 224-225. Ayrıca bkz. Trikupis, *a.g.e.*, 27; İsmet Görgülü, *a.g.e.*, 21.

⁴⁰ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 180.

⁴¹ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, 21-22.

⁴² Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 66, 68; Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 241.

⁴³ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 29; Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 13, 22, 72.

⁴⁴ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 242.

⁴⁵ İsmet Görgülü, *a.g.e.*, 22. Yunan anılarında Çiğil Tepe, Hasan Bel olarak geçiyor. Türklerin buraya Çakıl Tepe adını verdikleri belirtiliyor. Bkz. Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 68

sürdürüyordu⁴⁶. O gece I. Kolordu Komutanı Trikupis 5, 9 ve 13. tümenlerin idaresini General Digenis'e verdi. Kendisi ise bütün muharebeyi ve özellikle Akarçay'ın güneyindeki kuvvetlerin sevk ve idaresini üzerine aldı⁴⁷.

27 Ağustos sabahı, Türk piyadelerinin 06.00'da Yunan 4. Tümeninin sol kanadına yaptığı şiddetli taarruzla başladı. Yunan cephesinde ilk gedik açıldı. Saat 08.00'de üç Yunan alayının koruduğu 1310 rakımlı Erkmen Tepe alındı. Saat 12.00'de Yunanlar Sincanlı ovasına atıldı. Afyon-İzmir demiryolunu kesen Türk süvarilerinin arkalarına sarktığını gören Yunan birlikleri Sincanlı ovasında toplanırken takip ovada sürdü. I. ve II. Yunan kolordularının bütün kuvvetleri Afyon-Dumlupınar demiryolunun kuzeyine atıldı, İzmir ve Eskişehir ile olan ikmal bağlantısı kesildi⁴⁸. Bölgedeki Hristiyan halkın Yunan ordu birlikleri arasına karışması ise büyük kargaşa yaratmıştı. Yunan ordusu öğle saatlerinde "disiplinli olmayan insan yığını halini" almıştı. Trikupis bu koşullarda Afyon'un boşaltılması emrini verdi. Saat 13.00'e doğru kendisi de kentten ayrıldı⁴⁹. O gün Saat 15.30'da Türk birlikleri ovaya egemen sırtları tamamen kontrolüne aldı. Şimdi yalnız Çiğiltepe'deki Yunanların direnişi sürüyordu. Yarbay Reşat'ın komutasındaki 57. Tümen'in taarruzları sonuç vermemişti. Çiğiltepe, Reşat Bey'in intiharından ve Frangou'ya bağlı 5. Alay'ın saat 16.00'da tepeyi terk edip çekilme harekâtına katılmasından sonra Türklere geçti⁵⁰.

27 Ağustos günü Türk ordusu Eskişehir bölgesi hariç Yunanların asıl mevzilerini ele geçirmişti. Yunanlar çekiliyordu. Şimdi önemli olan Türk ordusunun takip harekâtını hangi yönde geliştireceğiydi. Cephe komutanı ile ordu komutanları arasında görüş ayrılığı vardı. I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa Yunanların kuzeye çekileceğini düşünüyordu. II. Ordu Komutanı

⁴⁶ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 68-69, 77.

⁴⁷ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 242; Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 70, 77.

⁴⁸ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 245; İsmet Görgülü, *a.g.e.*, 29.

⁴⁹ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 29; Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 243; Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 70, 77.

⁵⁰ Yarbay Reşat Bey'in cephanesi, özellikle topçu cephanesi tükenme noktasındaydı. Buna karşın Yunan bu hatta çok güçlü direneklere sahipti. Sadece 57. Tümeni değil tüm Batı Cephesini sarsan intihar olayından kısa bir süre sonra Kızıldağ Yaylasından tümen idare yerine gelen Piyade Tugay Komutanı Albay İbrahim Hakkı Emiroğlu komutayı devralmış, sorunun Reşat Bey'in komutasında olmadığını görmüştü. Çiğiltepe'nin bu kadar az kuvvetle, topçu ve ihtiyat desteğinden yoksun şekilde zapt edilmesi olanaksızdı. Bkz. İsmet Görgülü, *a.g.e.*, 145.

Yakup Şevki Paşa Yunanların çekileceğine bile inanmıyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ise Yunan'ın çekilme yönünün batıya doğru olacağı düşüncesindeydi. Takip yönü 27 Ağustos gecesini Afyon'a gelen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın İsmet Paşa ile yaptığı değerlendirme sonucunda saptandı. Başkomutan, Cephe Komutanı'nın düşüncesine katıldı⁵¹. Aynı saatlerde Yunan karargâhlarında karmaşa egemendi. Hacıanestis'in İzmir'den gönderdiği emirler savaşın seyrine uymadığı için karmaşa ve panik her geçen dakika daha da artıyordu⁵².

28 Ağustos günü Türk piyadeleriyle süvari ve topçu birliklerinin büyük bölümü Dumlupınar yönünde yürüyen Yunan kollarının yan ve arkalarına sarkmıştı. Frangou gurubu I. ve II. Kolordu komutanlığından tamamen ayrı düşmüş, bu grupta yer alan Lufas ve Plastiras müfrezeleri Frangou'nun emirlerini dinlemeyerek önce Olucak güneyindeki Resulbaba dağı eteklerine dağılmış, ardından da Dumlupınar'a yönelmişti. Frangou ise elindeki birliklerle bulunduğu hattı savunmaya çalışmıştı. Telgraf bağlantısı tümüyle kopuk olduğu için Trikupis'in dağılan ordusunu toplama girişimi sonuç vermemişti. Böylece 28 Ağustos akşamı I. ve II. Kolordu birlikleri Resulbaba dağlarıyla ikiye bölünmüştü⁵³. Trikupis emrindeki birlikler⁵⁴ Olucak-Eğret-Çatkuyu üçgeninde, Frangou gurubu⁵⁵ ise bütün gece demiryolunun iki tarafından yürüyerek Dumlupınar-Oturak hattına ilerlemişti. Lufas ve Plastiras müfrezeleri ise "sanki kendi evlerindeymiş gibi" Dumlupınar kuzeyindeki Hasandede sırtlarına dağılmıştı⁵⁶. Trikupis o gece 23.00'a doğru kolorduların bağlı tümenlerine Dumlupınar'a çekilme emrini verdi. Gece yarısından sonra 02.00'de yürüyüşü başlattı⁵⁷.

⁵¹ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 29; Gece 00.30'da Cephe Komutanı İsmet Paşa ordulara özetle şu emri yayınladı: *Yunan kuvvetlerinin İbulak Dağı ve uzanımı hattında tutacağı değerlendirilen mevzii her iki yandan kuşatmak, imha etmek, böylece batıya ve kuzeye çekilmesini önlemek maksadıyla; II. Ordu Döğer-Muratlar-Belce istikametinde, I. Ordu Bakırcık Tepe, Dumlupınar-Ahatköy istikametinde takip yapacak.* Bkz. İsmet Görgülü, *a.g.e.*, 25.

⁵² İsmet Görgülü, *a.g.e.*, 29.

⁵³ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 252.

⁵⁴ 5., 9., 12. Ve 13. tümenlerle 4. Tümenin bir kısmı

⁵⁵ 1., 7. tümenler, 4. Tümenin bir kısmı, 12. Tümeden iki tabur, 13. Tümeden 5/42 Evzon Alayı, 1 sahra topçu taburu.

⁵⁶ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 253.

⁵⁷ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 30-31.

29 Ağustos sabahı 06.00'ya doğru yürüyüş sırasında Yunan tümenleri Türklerin güneyden taarruzu ile yüz yüze kaldı. Olucak güneyindeki boyun noktasını aceleyle geçmeye çalışan tümenlere Türk topçusu geçit vermemek için atışlarını hızlandırdı. Trikupis'in askerlerine cesaret vermek için bölgede kalması da çare olmadı. Öğle saatlerinde Türklerin baskısı bütün cephede şiddetlenirken Yunan ordusunun arkası da iki süvari tümeni ile tehdit edildi. Hava kararınca kadar süren Türk baskısı nedeniyle Yunanların Dumlupınar'a çekilmesi durdu. Trikupis Dumlupınar yolunun da kapandığını anlamıştı. Ordunun kuzeyden ve güneyden çevrildiğini gören subay ve askerler paniğe kapılmıştı. İçine düştükleri kritik durumu fark eden, moralce çöken subaylar ne yapacaklarını tartışmaya başlamıştı. O sırada Trikupis'in yanında bulunan subaylardan bir kısmı teslim olmak için görüşmelerin başlamasının daha doğru olacağını söylemişlerdi. Trikupis ise kuzeybatı yönünde Çalköy'e doğru çekilme emrini verdi. Türklerce henüz tutulmadığını ummuştu. Yürüyüş o gece 23.00'te başladı⁵⁸. Yunan ordusu şimdi mezarına yürüyordu.

Ordu zifiri kanlıkta yürüyor, askerler yanındakini bile görmekte güçlük çekiyordu. 30 Ağustos şafak sökerken Çalköy yakınlarına gelindiğinde Trikupis saat 11.00'e değin tümenlerden en kısa sürede düzenlenmelerini ve gereksinim duyulduğunda alayların iki taburdan oluşturulmasını emretti. Tümenlerden de açık kalan tek yol olarak düşündüğü Banaz'a ilerlemesini istedi. Bu sırada Türklerin aralıklı top ateşleri sürüyordu. Çalköy'e geldiklerinde kuzeyden ağır makineli tüfek ve ağır topçu ateşi ile Türk saldırısı başladı. O gün Türk Başkomutanının bizzat yönettiği muharebe sırasında Çalköy'den Allören'e kadar olan arazide her yarığa sığınmış olan birlikler ve "kaçaklar"⁵⁹ Türk topçusunun ateşlerini üzerinde buldu⁶⁰. Karargâhı ile onları 200 metre geriden izleyen II. Kolordu Komutanı Digenis panik halindeydi, Trikupis grubundan sağ kalan olmadığını düşünürken Türk topçuları doğudan da ateşe başlamış, aynı anda piyadeler de taarruza kalkmıştı. Baskı kuzeyden, güneyden ve doğudan bir üçgen şeklini almıştı.

Çekilme olanağı bulamayan ve muharebeyi kabul etmek zorunda kalan Trikupis diyor ki "Türkler kuzeyden, doğudan ve güneyden şiddetli surette

⁵⁸ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 256-258; Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 31-32

⁵⁹ Yerli Hristiyanlar kastediliyor.

⁶⁰ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 257.

ateş altına alarak bize korkunç kayıplar verdiriyordu". Trikupis'in ihtiyatı da kalmamıştı. Savaşma takatini yitiren askerlerin çekilmeye başlaması ise panik ve kargaşayı artırdı. Özellikle "atlı olanlar dört nalla batıya doğru uzaklaşıyor"du. Trikupis'in onları durdurmak için borazana dikkat işareti çaldırması da sonuç vermedi⁶¹. Çember içinde kalan Yunanlar için batıya doğru tek çıkış noktası kalmıştı. O da Kızıldağ ile Murat Dağı arasındaki vadiydi. Murat Dağı, Banaz'a doğru kuzeyden akan sulara kaynaklık ediyordu. Hava karardığında kolorduların birbirlerine karışmış birlikleri ya da birliklerini terk edenlerden oluşan yığınlar bu bölgede toplanmaya başladı. Güneşin batmasına doğru Yunan tümenleri cephanesizlikten, açlıktan, verilen kayıplardan ve Türklerin aralıksız taarruzlarından dolayı bitkin düşmüştü. Trikupis'e "Banaz yönünde süratle sınıştıktan başka bir şey kalmamıştı". Saat 18.00'de elinde kalan birliklere Banaz'a çekilmelerini emretmişti.⁶²

Yunanların Allı Ören/Ali Viran muharebesi olarak andığı Başkomutan Meydan Muharebesi sonunda Trikupis'in asker kuvveti bir tümen bile değildi. Subay ve askerlerin tükenmişliği akıl sağlıklarını da etkilemiş görünüyordu. Murat Dağı yönünde çekilen ordu bakiyesinin erleri ormanlık alandan geçerken "ağaçları güzel parklar, kalın gövdelerini muhteşem binaların zarif sütunları olarak kabul" etmeye başlamıştı. Trikupis'in yanı başında atıyla yol alan General Digenis orman içinden geçerken Trikupis'e dönüp, içinden geçtikleri çiftliklerin güzelliğinden ve hayran kaldığından bahsetmeye başlamıştı. Trikupis hayretle çiftlik falan olmadığını söyleyince ısrar etmiş, o ısrar edince Trikupis de kendisinden şüphelenmişti. Digenis az sonra baş dönmesiyle atından düşmüş, sonra tamamen kendini kaybetmişti. Karargâh subaylarından biri öldü diyerek üzerindeki yazı ve notları almaya başladığında kendine gelmişti. Doktorun müdahalesi ile ayağa kaldırılıp bir tahtanın üzerine alınmak istendiğinde ise hayal ettiği köşkün kapısını kırmaya kalkmış, yere düşmüştü. Tirukips diyor ki "Az kalsın uçurumdan yuvarlanıyordu. Çünkü yanındaki uçurumun boşluğunu kapı olarak kabul etmişti"⁶³.

⁶¹ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 32-33; Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 255.

⁶² Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 259.

⁶³ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 35.

Dağılan Yunan kolları 31 Ağustos günü de Türk süvarilerinin baskısı altındaydı. Albay Gardikas batıya yönelmiş, Albay Rokas emrindeki kuvvetlerle birleşmişti. “25 bin kişilik cinsi karışık bir kütle olarak” yürüyüşünü sürdürmüş ve 1 Eylül akşamı Takmak köyünde Frangou grubu ile birleşmişti. Kuzeyden ilerleyen 5 bin kişilik Trikupis kolu ise Dimaras ve Kallidopoulos ile birleşip 1 Eylül’de Murat Dağı tepesine varmış, Banaz’a olan yönünü 1 Eylül günü saat 22.00’de Uşak’a çevirmişti. Bu kol açlık ve yorgunluğun etkisiyle ağır ilerliyordu. Kimi erler adeta “sürüklenerek” yürüyor kimileri yiyecek bir şeyler bulmak için sağa sola dağılıyordu. Cephane yok sayılırdı. Silah başına aşağı yukarı 5-10 mermileri kalmıştı. Öğlene doğru Karacahisar köyü kuzeyine vardıklarında Uşak’ın Türklerce ele geçirildiği haberini aldılar. Trikupis yürüyüşü durdurdu. Buldukları yerde bir süre gizlenmek, savunma önlemleri almak, ardından Uşak güneyinden kıvrılarak Karacahisar güneyinden Mesudiye’ye doğru batıya yönelmek niyetindeydi. Ne var ki gözcüler bu kez de Türk piyadelerinin bir kilometre uzakta olduğunu haber vermişti. Subay ve erler cephanesizliğini göz önünde bulundurarak savaşmak istemiyordu. Erler ellerindeki silahlarla subaylarını tehdit etmeye de başlamıştı. 2 Eylül’de Trikupis direnen bölükleri ikna etmeye çabaladı. Ancak “boş ve manasız yere feda olmayacakları”nı söyleyerek emre karşı koydular. Trikupis’in son çabaları da meyve vermedi. Çaresiz, topların ve makinalı tüfeklerin imha edilmesini emrettiği sırada Türk süvarileri oluşturulan savunma hatlarından içeri girdi. Trikupis’e kalan beyaz bayrağın çekilmesi emrini vermek oldu⁶⁴.

KAO bakiyesi geldiği gibi yakarak, yıkarak, ölüm saçarak İzmir yönünde kaçıyordu. Fessopoulos bu kaçıışı şöyle betimliyordu:

“Ordu dağılıyor ve adeta tavşanlar gibi kovalanıyor... Kahraman ve fedakâr Helen askeri⁶⁵, tıpkı inekler gibi teslim oluyor. Az evvel zafer kazanmış olarak geçtiği kasaba, şehir ve yollar bu defa feci esaret ve hüsrana şahit oluyor...! Yüzlerce toplar, binlerce tüfekler, hesapsız mühimmat, sürü ile kamyonlar ve çeşit çeşit erzaklarla ağızlarına kadar dolu ambarlar, düşman eline geçiyor...!”⁶⁶

⁶⁴ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 182; Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 38-39; Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 260-261.

⁶⁵ Kastedilen hem Yunan askerleri hem yerli Rumlardır.

⁶⁶ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 98.

Fessopoulos Büyük Taarruzu “1922 Ağustos bozgunu” diye tanımlıyordu. Ona göre bu bozgunla on senelik destan sona ermişti⁶⁷. Yunan cephesinin 27 Ağustos günü çöktüğüne işaret eden Kannellopoulas’a göre sonuç “feci” idi. Gördükleri rüya sona ermişti⁶⁸. Prens Ardrea da sonucu “felaket ve hezimet” olarak tanımladı⁶⁹. Stratigos anılarının ilgili bölümüne “Kemal’in 1922 Ağustos Taarruzu-Facia” başlığını attı. Ona göre taarruz Yunan ordusunun tamamen imha edilmesiyle sonuçlanmış, Yunanistan’ı ve müttefiklerini susturmuştu⁷⁰. Dousmanis; “çürüme”, “çözülme”, “kaçma” sözcükleri ile ifade ettiği sonucu “hiç akla gelmeyen ve hesaplanmayan hezimet” olarak tanımladı. 12 tümeniyle Yunan ordusu Türklerden daha kuvvetli, daha iyi silahlandırılmışken hezimete uğramış, komutanlar askerî açıdan iflas etmişti. Orduyu uzaktan idare edebileceğini sanan “Hacianestis, İzmir’de kararsızlık içinde olduğundan Afyon’da yenilmişti”⁷¹. Süvari Subayı Tanaş Hrisohoos ise Türk süvari kolordusunun başarısını kabul etti. Sonucu o da “felaket” olarak andı⁷². Spiridonos ise hayret içinde şöyle diyordu:

“14 piyade tümeni, 1 süvari tümeni, ayrıca 6 piyade alayından oluşan Yunan ordusunun iki günlük bir muharebeden sonra nasıl olup da 1., 4. Tümenlerle, 7. Tümen’in bazı aksamından ibaret bir kalıntıya düştüğü, Küçük Asya Seferi’nin cereyan ettiği devreyi yaşamış olan Yunan milleti için bir sır olarak kalmış ve kalacaktır. ... Bu hali ile hasım bile alay eder olmuş ve telsizle yayımladığı çağrılarla Yunanlara şöyle hitap etmişti: ‘Yunanlar, nereye gidiyorsunuz? Tarihinizi düşünün. Durunuz, sizinle muharebe edelim’”⁷³.

Büyük Taarruz Yunan Küçük Asya seferini felakete sürükleyen son halkaydı. Kısa sürede maceraya dönüşen bu sefer felaketle sonuçlanmıştı. Felaketin ise pek çok nedeni vardı.

⁶⁷ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 115.

⁶⁸ Konstantinos D. Kannellopoulos, *a.g.e.*, C. I/II, 83/112.

⁶⁹ Adreas Vasilopais, *a.g.e.*, 202.

⁷⁰ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 180, 186.

⁷¹ Victor Dousmanis, *a.g.e.*, III. Devre, I. Kısım, 1. Kitap, 332-334.

⁷² Tanaş Hrisohoos, *a.g.e.*, 264.

⁷³ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 230.

C. Küçük Asya Felaketinin Nedenleri

Yunanlar, onları felakete sürükleyen pek çok neden sıralamışlardı. Dış neden olarak uzlaştıkları müttefikleri olan İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Yunanistan'a karşı tavrıydı. İç nedenlerin başında ise siyasi ve askeri önderleri anmışlardı. Siyasileri hatalı karar almakla, başta İngiltere olmak üzere müttefiklerinin arzularına gözü kapalı boyun eğmekle, orduyu siyasallaştırmakla suçlamışlardı. Felaket nedeni olarak gördükleri ordu komutanları ve kurmay subayların sevk ve idarede yetersizliklerini de siyasallaşmasının bir sonucu olarak değerlendirmişlerdi. Subayların yetersizliğinin ordunun belkemiği olan erleri olumsuz etkilediğine dikkati çekmişler, erlerin savaşma gücünü yitirmeleri nedeniyle felakete uğradıklarını savunmuşlardı. Bunların dışında Anadolu'nun coğrafi yapısından kaynaklanan nedenleri, casusluk faaliyetlerini, iâşe sorunlarını da felaket nedeni olarak görmüşlerdi. "1922 Felaketlerinin Sebepleri" adlı eseri kaleme alan S. Galiastros da sıraladığı dört nedenle aslında anılardaki ana fikri ortaya koymuştu. Galiastros'a göre bu nedenlerin ilki büyük, küçük rütbeli subayların ordu sevk ve idaresindeki yetersizliği idi. İkincisi ordunun ahlak ve maneviyatını bozan laubali ve anormal hareketler, üçüncüsü harekâtı idare edenlerin meslek bilgilerinin eksik ve bu çerçevede savaş taktiklerinden habersiz olmalarıydı. Dördüncüsü ise orduda uygulanan siyasi tarafgirliğin subaylar arasına nifak sokmasıydı⁷⁴. Felaket örümceğinin ağlarını örmeye başlaması ise Yunan ordusunun Anadolu'ya ayak basmasıyla başlamıştı. Onu Anadolu'ya süren ise müttefikleri olmuştu.

1. Yunanistan ve Müttefikleri

Yunanistan'ın Küçük Asya seferi İzmir'e çıkışı ile başlamıştı. "İngiliz politikası hiçbir sorumluluk hissi duymadan Venizelos'un maceraperest politikasını desteklemiş" ve bu politikayı benimsemeyen iki müttefik devletin de rızasını alarak "Yunanistan'ı Anadolu macerasına atmıştı"⁷⁵. İzmir'in işgalini müttefik çıkarları için müttefiklerce verilen bir görev olarak tanımlayan General Lufas, işgali müttefikler arası iç çekişmelere ve Türkler arasında görülmeye başlanan milliyetçi gayelerin sonlandırılmasına bağladı⁷⁶. Albay Spiridonos ise bu işgalin müttefiklerince onaylanmasının iki

⁷⁴ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 10.

⁷⁵ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 187.

⁷⁶ Evangelos Lahanakardos, *a.g.e.*, 58-59.

nedeni olduğuna dikkati çekti. İlki Venizelos'un yerli Hristiyanları koruma bahanesinin akılcı bulunması, ikincisi ise Boğazları Yunan askerliyle koruma düşüncesiydi. Yunan ordusuna biçilen rol Çanakkale ve İstanbul'daki müttefiklerini tehdit eden Türkleri zararsız hale getirerek onları güvenceye almaktı. Spiridonos koruma görevinin neden Yunanlara verildiğine de açıklık getirdi. Zira müttefik devletlerin askerleri dört bir tarafa dağılmıştı. İngilizler askerlerini İran'a, Mezopotamya'ya, Arabistan'a, Fransızlar Ukrayna, Baserabya, Fiume ve Suriye'ye göndermişlerdi. Geri kalanlar ise dünya savaşı sonunda terhis edilmişti⁷⁷. Yani Anadolu'ya ayıracak savaşçıları yoktu. Dousmanis ise Rus tehlikesine işaret etti. Devrim sonrasında Rus donanması savaş gücünü yitirdiği için Ruslar Boğazlar için tehdit olmaktan çıkmıştı. İngiltere şimdi Rusya'nın karadan inmesinden korkuyordu. "Kemalist rejim Bolşeviklere yakın durduğu için İngiltere Kemal ordusunun mutlaka imha edilmesini ve Kemalistlerin devrilmesini" istiyordu. Onu devirdikten sonra "kuracağı Padişahlık Devleti'nin" Rus Bolşeviklerinin Küçük Asya'ya inmesine karşı bir "ön-kale" olmasını ve bu devletin doğu Akdeniz kıyılarını korumasını planlıyordu⁷⁸.

İncelediğimiz anılarda Yunanlar, Yunanistan'ın büyük devletler ve özellikle İngiltere tarafından kullanıldığında hemfikirdi. Üstelik "kullanma"nın Dünya Savaşı ile başladığı söyleniyordu. Müttefikleri o günlerde bir yandan koruyucu rolünü oynarken öte yandan güçlü donanmaları ile Yunanistan'ı her zaman dize getirebileceğini hissettirmiş, ülkesini ve milletini küçümsemiş, aldığı her kararı onaylayabileceğini var saymıştı⁷⁹. Dünya Savaşı sonunda ise Yunanistan barış, askerler terhis beklerken ordu Rusya'da Bolşevizm'e karşı seferber edilmişti⁸⁰.

Küçük Asya Seferi ise "Birinci Dünya Savaşı'nın faizi" idi. Yunanistan'ın müttefikleri bu dönemde de üstten bakmayı sürdürmüş, daha İzmir'in işgal günü Yunanistan'a karşıt tavırlarını ortaya koymuşlardı. Müttefik subayları 15 Mayıs günü 30 dakika içinde "Yunanlı ve Türklerden oluşan kalabalığın birbirinin kanını akıtmasını" savaş gemilerinden "keyifle" seyretmişler,

⁷⁷ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 49, 60.

⁷⁸ Victor Dousmanis, *a.g.e.*, C. I, 140.

⁷⁹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 30.

⁸⁰ Evangelos Lahanakardos, *a.g.e.*, 86.

sonra da bütün dünyaya “Vahşi Yunanlar, çıkarmayı yapar yapmaz, zavallı Türkleri katliama başlamışlardır” haberini geçmişlerdi⁸¹.

Yunanistan’ın İngiliz çıkarları için Anadolu macerasına atıldığını savunan anı yazarları Sevr Antlaşması’nı da İngiliz çıkarı olarak görüyor, Yunanistan açısından antlaşmayı tatmin edici bulmuyordu. “Sevr bizi gerçek ve esaslı çıkarlardan yoksun bıraktı” diyen Dousmanis antlaşmayı “fuzuli bir ihsan, hakiki hiçbir faydası olmayan bir hediye, zararlı bir hediye” diye tanımladı⁸². Sevr Antlaşması’na göre İngilizler Mezopotamya ve Filistin’e, Fransızlar Kilikya’ya, İtalyanlar Antalya ve Menderes vadisinin soluna yerleşmeyi, Ermenistan ve Kürdistan adında iki devlet kurmayı garanti etmişlerdi. Ne var ki 1920 yılı sonuna değin verdikleri sözü tutamamışlar, uygulama görevini Yunan ordusuna yüklemişlerdi. Konstantinos’un tahtına yeniden oturmasının ardından “alışkanlıkları olduğu üzere” yine “aldatıcı vaatlerle” Yunanistan’ı Küçük Asya’nın bin kilometre derinliklerindeki yaylalarda boğuşmaya sürmüşlerdi. Kütahya Eskişehir Muharebelerinin ardından Lloyd George “Yunanistan Sevr Antlaşması esasları ile yetinemez. Daha fazla tatmin edilmelidir” diyerek orduyu Anadolu içine sürmüştü⁸³. Spiridonos da şu cümleyi ekliyordu; “ve orada ecdat Spartalı Kral Agesilaus ve Makedonyalı İskender gibi, insan üstü şartlar altında kemikleri dağılıncaya kadar dövüştürdüler”⁸⁴.

Benzer düşünceleri savunan ve Sevr’i “acayip anlaşma” olarak tanımlayan Stratigos ise şöyle diyordu:

“Sevr Anlaşması’nın zafer arabasını artık bir sonuca çekip götüreceği sanılıyordu. Lakin bu arabaya koşulmuş olan kuvvetler arabayı aynı yöne doğru çekecekleri yerde Yunanistan’ı yokuşa sürmüşler ve bu ağır yükü onu yokuşun ortasında tek başına bırakmışlar[dı]. Bunlardan biri ve en çok dost zannedilene, Yunanistan’ın çabalarına karşı hiçbir şey yapamadan öylece seyirci kalmıştı. Diğerleri ise arabayı hep aksi yöne doğru çekmeye devam etmişti. ... Arabanın tekerleklerine konan frenler, yani Anadolu’da bulunan Yunan ordusunun askeri faaliyetine karşı yapılmış olan önleyici hareketlerin

⁸¹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 6, 52.

⁸² Victor Dousmanis, *a.g.e.*, C. I, 5.

⁸³ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 5.

⁸⁴ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 62.

en başında gelen ve en açık şahidi, tamamen sahte olan ve bir anlaşma mahiyeti tanımayan Sevr anlaşmasının imzası idi”⁸⁵.

İngiltere'nin Sevr'i Osmanlı Devleti'ne imzalattığına, ancak Mustafa Kemal Paşa'ya kabul ettiremediğine dikkati çeken Genel Lufas da bu görevin Yunanistan'a havale edildiği düşüncesine katıldı. Yunanistan'a sözlü olarak verilen garantilerin yazıya dökülmemesini büyük eksiklik olarak gördü ve Venizelos'u eleştirdi. Ona göre Sevr'in ne kadar zayıf olduğunu anlamak için çok fazla incelemeye gerek yoktu. Uygulanacağına dair inanç da zayıftı⁸⁶. Sevr, Mustafa Kemal'in işine yaramıştı. Mustafa Kemal Paşa antlaşmayı Sultanın ve hükümetinin ihanet belgesi olarak ortaya koymuş, bütün Türkleri kendi bayrağı altında toplanmaya çağırılmış ve pek çok Sultan taraftarı Kemal Paşa'ya katılmıştı⁸⁷.

Aslında Yunanistan büyük devletlerin gerçek bir müttefiki de olamamıştı. Anı yazarlarına göre Yunanistan ancak Türkiye'ye müttefik arzularını zorla kabul ettirdikten sonra İngiltere, Fransa ve İtalya'nın gerçek müttefiki olabilecekti. Bu üç devlet Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak görmemişler, bu nedenle içişlerine müdahale etmekten de çekinmemişlerdi. General Lufas'a göre Konstantinos yeniden tahtına oturduğunda Anadolu politikası konusunda verdikleri iki nota doğrudan Yunanistan'ın iç işlerine müdahale demektir⁸⁸. Kostas Mihailidis ise Dünya Savaşı'nın ardından “zafere gark olmuş müttefik dostlarımızın tatlı vaatleri yalnız tarihte ve sözlerde -büyük sözlerde- kaldı” diyordu⁸⁹.

Fransa ise “Kemal'in hareketine” en başından yakın durmuştu. Spiridonos'a göre Fransa, İzmir'in işgalinin hemen ertesinde Yunanistan'a verdiği desteği çekmiş, Aralık 1919'da Suriye Genel Valisi Picot'yu, dört ay sonra da Franklin Bouillion'u Ankara'ya göndermiş ve bu girişimleriyle Yunanistan'a “ihamet” etmişti⁹⁰. Evzon Alayı Komutanı General Fessopoulos da ona katıldı. 1920 yılı sonunda Konstantinos yeniden tahtına oturmadan önce Fransa yüzündeki maskeyi atmış, bir yandan Yunanistan'a bedeli

⁸⁵ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 187.

⁸⁶ Evangelos Lahanakardos, *a.g.e.*, 59-60.

⁸⁷ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 66-67, 80, 93.

⁸⁸ Evangelos Lahanakardos, *a.g.e.*, 67.

⁸⁹ Kostas Mihailidis, *a.g.e.*, 2-6, 66.

⁹⁰ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 61, 82

karşılığında silah ve mühimmat satarken öte yandan “Türk müttefiklerine bol silah ve cephane dağıt(mış)tı”⁹¹. İtalya ise “ismen müttefik, gerçekte düşman” idi. Spiridonos, İtalya’yı “Küçük Asya Ordusu’nun kanadında peyda olmuş bir düşman” diye tanımlıyordu. Hem İtalya’yı hem Fransa’yı Pire limanını kullanarak Türklere silah satmakla suçladı. Pire’de mühimmat ve cephane kasalarının Türk esirlere taşındığı bilgisini de veren Spiridonos diyor ki “artık kafa tutmaya başlayan bu esirler Yunan halkının gözleri önünde ‘Yaşasın Mustafa Kemal’ diye bağırmaktan çekinmiyorlardı”. Fransızlar Türklere Sinop limanı aracılığıyla top da göndermiş, üstelik sevkiyatı durdurmak isteyen Yunan yarbayı tutuklamaya bile kalkmıştı. Spiridonos şöyle diyordu:

“O devreyi yaşayan Yunanların Fransa ve İtalya hükümetlerine güvensizlik beslemek için başlarına gelenleri zamanla unutmaları mümkün ise de bunların Yunanistan’a karşı güttükleri ahlaksızca tutumlarının hatıraları unutulmayarak kalacaktır”⁹².

General Stratigos da Türklerin Ankara kapılarında yenilmemesi için Fransa’nın Adana’daki Türk tümenlerini serbest bıraktığına, İtalya’nın ise ikmal kolaylığı sağladığına işaret etti⁹³. Fransa’nın İngiltere’ye verdiği sözü çiğneyip Sakarya sonrası Ankara ile yaptığı anlaşma ise Mustafa Kemal’e Yunan ordusunu yok etme olanağı vermişti. Anlaşma Spiridonos’un haçlı zihniyetini de kamçulamış görünüyordu. Şöyle diyordu:

“Orta Anadolu’da Hristiyanlığın yayıldığı ve Hristiyan büyüklerinin yetiştiği yerlerdeki Hristiyan tapınaklarının harebeleri, bundan sonra birer yığın halinde kalacaklar, bir Fransız politikacının, Briand’ın işlediği cinayeti hatırlatacaklardır. Bu zat, kendisinin de mensup olduğu Hristiyan milletlerinin ananesine ve bazı Yunan dostu görünmesine rağmen, bir havadan vaat karşılığında, yani Fransız şirketlerine maddi bir hizmette bulunmak için Yuda’nın da nefretini çekecek derecede millete karşı bir hıyanet cürmü işlemiştir”⁹⁴.

Müttefiklerin kendi aralarındaki rekabet ve çıkar çatışmaları da Yunanistan’ı olumsuz etkilemişti. Osmanlı İmparatorluğu topraklarında iş

⁹¹ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 19-20.

⁹² Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 57, 118-119.

⁹³ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 6.

⁹⁴ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 232; Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 68.

yapan pek çok Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman ya da karma şirketler vardı. Limanlar, sulama şebekeleri, aydınlatma, maden işletmeleri, tekeller, demiryolu ulaşımı bu şirketlerin elindeydi. Türk milli hareketi güçlendikçe çıkarlarını Anadolu'da görmeye başlayan bu şirketler kendi siyasi liderlerine baskı uygulamış, bu ise hem Mondros Mütarekesi hem de Sevr ile belirlenen anlaşma hükümlerinin uygulanmasını önlemişti. Yunanistan daha İzmir'i işgal ettiği ilk günlerde böylesine dirençlerle karşılaşmıştı. İzmir limanına demirli Yunan filosuna kömür getiren yük gemisinin hamulesini boşaltması, limanı işletme tekelini elinde bulunduran Fransız şirket temsilcisi tarafından önlenmişti. Yunanistan "düşmanca" olan benzer dirençlerle savaş boyunca yüz yüze kalmıştı. İngiltere ile Fransa arasındaki bilinen bir gerçek olan rekabeti de Mustafa Kemal Paşa çok iyi değerlendirmiş, Fransız işgal ordusunun moralini ve İngilizlerle arasındaki düşmanlığı yakından izlemişti. Mustafa Kemal Paşa, Fransız askerlerini, özellikle de Poilu/Puvali olarak adlandırılan dünya savaşına katılmış askerleri hedef almıştı. Onları, Kemalistlerle anlaştıkları taktirde savaşın biteceğine ve Fransızların Anadolu'da ekonomik ayrıcalıklar elde edeceğine inandırarak İstanbul ve Paris'teki Fransız yetkililerine baskı yapmalarını sağlamaya çalışmıştı⁹⁵.

Müttefiklerin Büyük Taarruz öncesinde Venedik'te ya da Rodos'ta barış için bir ön konferans düzenlemeyi planlaması ise Yunanların rehavete kapılmasında önemli rol oynamıştı. İngiliz Başbakan 1922 baharında da Yunanları arabuluculuk söylemleri ile oyalamıştı⁹⁶. Sonuç olarak anı yazarları Yunanistan'ın Küçük Asya seferinde müttefiklerince yalnız bırakıldığı kanısında birleşiyordu. "Yunanistan'ın kurban gittiği bu oyun yani İngiltere ile Fransa arasındaki politika mücadelesi" Yunan ordusunun imhası ile sonuçlanmış, böylece Yunanistan, "asırlardan beri dikkatle çalışarak hazırlanmış olduğu ve Dünya Savaşı'nda pek büyük fedakarlıklarla sağlamayı başardığı her şeyini terk etmek zorunda kalmıştı"⁹⁷. Ancak felaketin içerden kaynaklanan nedenleri de vardı.

2. Siyasi ve Askeri Liderlerin Yetersizliği

⁹⁵ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 13-14, 81.

⁹⁶ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 67.

⁹⁷ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 177-179, 186; Victor Dousmanis, *a.g.e.*, C. I, 20

1919-1922 yılları arasında Yunanistan'da beş hükümet kurulmuş⁹⁸, KAO dört başkomutan görmüştü⁹⁹. Spiridonos'a göre KAO'na "en büyük düşmanlığı" ülkelerini savunma direncinde olan Türkler değil, "birbiriyle didişen ve iktidar için boğuşan memleketteki siyasi partiler yapmıştı". Siyasal şefler dökülen kanları ve her ailenin katlandığı fedakarlığı hesap etmemiş, yalnız "acaba nasıl yapsam da adıma büyük sıfatını eklesem"den ibaret tek bir hedef peşinde koşmuştu. Ordu da "siyasiler tarafından zehirlenmişti"¹⁰⁰.

Anılarını yazanların baş siyasi suçlusu Venizelos'tu. Lufas'a göre Venizelos İzmir'in işgali görevini, üst düzey isimlerin karşı çıkışlarını, harekâtın vahim olduğuna dair uyarılarını bile dikkate almadan ve hatta müttefiklerinden Yunanistan'a yardım edeceklerine dair hiçbir hukuki garanti elde etmeden kabul etmişti¹⁰¹. Spiridonos da Venizelos'un İzmir'i işgal görevini Churchill'den alıntı yaparak "suya atlayan ördekler gibi" kabul ettiğini vurgulayarak eleştirdi¹⁰². Dousmanis ise "felaketin nedeni verdiği kararları tartamayan, güzel ancak faydasız rüyaları gerçekleştirirken karşılaşılacak tehlikeleri hesaplamayan bir politikacı ve onun girişimleri" derken Venizelos'u işaret ediyordu¹⁰³. Venizelos, İzmir şehrinde ve limanında Yunan bayrağının sadece görünmesinin bile Türkleri "ziyadesiyle korkutacağı" kanısına kapılmıştı. Ne var ki gelişmeler aksine olmuştu.

⁹⁸ Elefterios Venizelos (27 Haziran 1917-17 Kasım 1920), Dimitrios Rallis (17 Kasım 1920-6 Şubat 1921), Nikolaos Kalegeropoulos (6 Şubat 1921-8 Nisan 1921), Dimitrios Gunaris (8 Nisan 1921-16 Mayıs 1922), Nikolaos Stratos (16 Mayıs-22 Mayıs 1922), Petros Protopapadakis (22 Mayıs-10 Eylül 1922) başbakanlık yapmıştır.

⁹⁹ KAO başkomutanlığını sırasıyla General Lonidas Paraskevopoulos (1919-1920) General Anastasios Papoulas (12 Kasım 1922-19 Mayıs 1922) ve General Yorgo Hacıanestis (19 Mayıs 1922-30 Ağustos 1922), Nikolaos Trikupis (30 Ağustos -2 Eylül 1922) üstlenmişlerdir. Aleksandros Kontoules, *a.g.e.*, II. Devre, I. Kısım, 1. Kitap, Atina, 1928, 1-3.

¹⁰⁰ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 30, 98.

¹⁰¹ E.Lahanakardos, *a.g.e.*, 58-59. Dousmanis, Stratigos, Metaxas gibi önde gelen isimler müttefiklerin Asya'daki toprakları parçalayacağına dair yazılı garanti vermesini gerekli görüyordu. Hatta Metaxas İzmir'in işgaline bile karşı durmuştu. Bkz. Salahi R. Sonyel, *The Turco-Greek İmbroglio Pan-Hellenism and the Destruction of Anatolia*, Ministry of Foreign Affairs Center for Strategic Research, SAM Papers No 5/59, Ankara, 1999, s. 43.

¹⁰² Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 5-6, 12.

¹⁰³ Victor Dousmanis, *a.g.e.*, C. I, 3.

Üstelik Venizelos iktidarda kaldığı 18 ay süresince gerekli önlemleri almayarak da ülkeyi ve orduyu felakete sürüklemişti. Yunanistan'ı gerek askeri gerek siyasi açıdan kötü idare etmiş, Mustafa Kemal'e bir ordu kurması için zaman kazandırmış, Türk direnişi onun zamanında hem "Sultan hükümetine" hem de Yunanistan'a karşı güçlenmişti. Mustafa Kemal'in elde ettiği bu güç ise Yunanistan'ın müttefiklerine karşı siyasal çıkarlarını savunması konusunda elini zayıflatmıştı. Dousmanis'e göre Venizelos Küçük Asya politikasında başarılı değildi. Felaketin Papadakis'in başbakanlığı döneminde olması da Venizelos'u "Yunanistan'ı bu harekâta hazırlıksız olarak sürüklemek sorumluluğundan kurtaramaz"¹⁰⁴. Spiridonos da onunla aynı kanıdaydı. 1920 sonbaharına geldiğinde genel kanı Anadolu maceranın son bulması, ordunun işgale derhal son vermesi iken Venizelos böyle bir karar alamamış, Yunanistan'a parlak bir gelecek vadeden Lloyd George'a kanmıştı¹⁰⁵.

Spiridonos Venizelos'tan iktidarı devralan Rallis'i de onun işgal politikasını sahiplendiği için eleştirdi. Rallis hükümetine yönelttiği ikinci suçlama Venizelos'un siyasal nedenlerle açığa aldığı iki bin subayı orduya geri alması olmuştu. Hükümetin bu subaylara hak etmedikleri rütbe ve makamları vermesi ordu disiplinini bozmuştu. En son deneyimini Balkan Savaşları'nda yaşayan bu isimlerin yüksek rütbelerle komuta kademesine getirilmesi felakete neden olmuştu. Sorumluluk da siyasilere aitti. Hükümetin bütün komutanları ve kurmayları değiştirmesi ordunun savaşma gücüne ağır darbe indirmiş, bu darbe etkisini 1921 ve 1922 yıllarında yapılan harekâtlarda göstermişti. Spiridonos, Gounaris hükümetini de Kütahya-Eskişehir muharebelerinin ardından Ankara yürüyüşüne çıktığı için suçluyordu. Hükümetin "ne olursa olsun" şeklinde Ankara'yı işgal için gösterdiği inat ve ısrar, "25.000 Yunan'ın kanı ile pahalı" ödenmişti. "Daha pahalı ve zararlı olan cihet" ise Yunan ordusunun "yeni taarruzlar için bütün

¹⁰⁴ Victor Dousmanis, *a.g.e.*, C. II, 214-215, 249.

¹⁰⁵ Şöyle diyordu: Yunanlar, Doğu Akdeniz'in müstakbel milletidir. Akıllı ve çok hareketli olarak, barbar Türklere karşı Hristiyan medeniyetini temsil etmektedir. Şimdi 5-6 milyon nüfusa sahiptirler. Düşünüldüğü gibi genişlerlerse elli yılda 20 milyon olurlar. Çok iyi denizci olduklarından, deniz kuvvetleri oluşturacaklardır. İngiliz konfederasyonun birliğini temin eden büyük yolun ilk muhafızları olacaklardır. Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 3.

kabiliyetini kaybetmesi” olmuştu¹⁰⁶. Gounaris, Sakarya sonrasında Yunanistan’ın ve ordunun içine düştüğü çıkmazın farkındaydı. Para bulmak için gittiği Londra ve Paris’te müttefiklerinin desteğini alamayınca otel odasında Stratigos’a “Anadolu’dan çekip gitmeliyiz” demiş ve şu yorumu yapmıştı:

“Biraz sonra orduyu beslemek imkânı da kalmayacak. Yabancılar bizi bu maceralı politikaya sürükledikten ve bu zavallı halk kitlelerini, halkın hürriyeti ve buna benzer vaatlerle kandırdıktan sonra şimdi de demeçlerinde söyledikleri o karşılıklı insan haklarını unutarak bizleri yalnız bırakıyorlar”¹⁰⁷.

Ancak o da Anadolu’yu boşaltma cesaretini gösterememiş, sohbetin devamında “fakat bu zavallı halk kitlelerinin hali ne olacak? Gayret etmeliyiz onları kurtarmak için gayret etmeliyiz” diyerek yine Anadolu Hıristiyanlarını kurtarma masalına sığınmıştı.

Anılarda yalnız siyasiler değil KAO başkomutanları da felaketten sorumlu tutuldu. Özellikle Papoulas ve Hacıanestis’in isimleri anıldı. Papoulas baş sorumluydu. Spiridonos şöyle diyordu:

“Hükümetler, ordularının takatini aşan hedeflere bu orduları sevk ederlerse bunda büyük tehlike mevcuttur. Yine bilmelidirler ki bu orduların başına geçenler de mezkûr hedeflere başarı ile ulaşmanın sorumluluğunu üzerlerine almışlar, daha beteri, başarısızlığı bildikleri halde işe girişmişlerdir”¹⁰⁸.

Ardından da Papoulas’ın kendisinin bile inanmadığı emirlerle harekâtı sürdürdüğüne işaret etmişti. Papoulas takındığı kararsız tutum, sürekli değiştirdiği emirleriyle yenilgide önemli rol oynamıştı¹⁰⁹. En kritik anlarda topu hükümete atarak sorumluluk almaktan kaçınmıştı¹¹⁰. Dousmanis ise Papoulas’ın “ruhî ve aklî vaziyetinin anormal” olduğunu iddia etti. Papoulas’ın öfke dolu ruh haline, kurmaylarının korkak kişilikleri eklenince

¹⁰⁶ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 104-107, 205.

¹⁰⁷ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 72.

¹⁰⁸ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 197,168.

¹⁰⁹ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 62, 91.

¹¹⁰ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 36.

sevk ve idare hataları ortaya çıkmıştı¹¹¹. General Stratigos ise onu Dousmanis'in Genelkurmay Başkanı olarak yaptığı önerileri dikkate almayarak orduyu adım adım felakete sürüklemekle suçladı¹¹². Prens Andrea'ya göre bu tavrının nedeni sorumluluk almaktan korkması ve kibirli olmasıydı. Papoulas, Seyit Gazi'nin mezarının on metre büyüklüğünde olmasının gömülenin şerefi ile ilişkili olduğunu duyunca; "şu hâlde benim mezarım yirmi metre uzunluğunda olmalı" diyecek kadar kibirliydi¹¹³. Anılarda açıkça itiraf edilmeyen ancak tanımlanan ortak bir kanı da Papoulos'un Megali İdea'ya fanatik derecede inanması, bu inançla mantığın yerini duygularının almasıydı. Belki de bu nedenle İstanbul'daki Venizelist subayların Stavridis başkanlığında örgütlediği İstanbul Savunma [Amina Tis Konstantinupoleos] örgütü Papoulas'a kuracakları bağımsız devletin başkanlığını önermişlerdi. Papoulas da aynı duygusallıkla onlara yakın durmuştu. Ancak bu duruşu onun KAO komutanlığından emekliliğini istemesine neden olmuştu¹¹⁴. Spiridonos diyor ki Papoulas'ın başkomutan olduğu dönem içinde Türk ve Yunan ordusu arasında muharebe gücü açısından bir eşitlik olduğu halde, başkumandanlar açısından tam bir eşitsizlik vardı. "Bu fark maalesef Yunan ordusu aleyhineydi"¹¹⁵.

Kanellopoulos ise hem Papoulas'ı hem Hacıanestis'i hedef aldı. Ona göre "feci yenilgi"nin nedeni bu iki komutanın sevk ve idare hatalarıydı¹¹⁶. Anılarda Hacıanestis'e yapılan ilk eleştiri Büyük Taarruz öncesinde tümen gruplarını dağıtarak kolordu düzenine geçmesi böylece o güne değin Türklere karşı alınan savunma önlemlerini geçersiz kılmasıydı¹¹⁷. İkinci olarak hemen tüm anı yazarları Hacıanestis'in başkomutanlığı üstlenir üstlenmez İstanbul'un işgali amacıyla Anadolu'daki birliklerden Trakya'ya birlik kaydırmasını felaket nedeni olarak andı. Stratigos'un söylediğine göre

¹¹¹ Victor Dousmanis, *a.g.e.*, C. I, 158-160.

¹¹² Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, 28.

¹¹³ Andreas Vasilopais, *a.g.e.*, 68-68, 189.

¹¹⁴ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 236-238. Papulas'ın İstanbul Savunma Örgütü temsilcisi Siotis ile görüşmeleri Stergiadis, Hirisostomos, Venizelos'un etki ve katkıları için bkz. Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 111 vd. Anlaşıldığı kadarıyla örgüt amaçladığı ihtilali Papoulas'a yaptırıp sonra onu devre dışı bırakmayı öngörmüş. Stratigos'a göre (s. 145) Amina'nın kurucusu Venizelos'tur.

¹¹⁵ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 168.

¹¹⁶ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 41.

¹¹⁷ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 15.

İstanbul üzerine bir gösteri yürüyüşü yapılmak istenmesinin nedeni “çıkmaza girmiş olan Anadolu meselesinin biraz harekete getirilmesinden ibaretti”¹¹⁸. Ancak bu kaydırma KAO’nu dirençsiz kılmıştı. Üçüncü eleştirisi ise 23 Ağustos gününden itibaren Türklerin Afyon güneyine yığınak yaptığı kesinleştiği halde ordusunun başına geçmemesi, taarruzu kilometrelerce uzaktan İzmir’den idare etmeye çalışmasıydı. Bu durum onun emirlerini çoğu kez geçersiz kılmıştı. En ciddi karmaşa 26 Ağustos sabahı yaşanmıştı. Zira savaş alanında her on beş dakikada bir durum değişirken, Hacıanestis’in verdiği emirlerin şifreye dökülmesi, yollanması, şifrenin çözülmesi çoğu zaman dört saati bulmuştu. Bu nedenle verdiği emirler savaşın seyrine uygun düşmemişti. Örneğin 27 Ağustos’ta I. Kolordu’nun 7., 2. Tümenleri ve bir süvari tümeniyle takviyeli olarak karşı taarruz yapmasını, II. Kolordu’nun Çay yönünde taarruza geçmesini, III. Kolordu’nun ise Akin’de dört piyade alayı ile topçuyu toplayıp I. Kolordu emrine vermesini bildirmişti. Başkomutanın isteğine göre ordu 27 Ağustos’ta toplanacaktı. Ne var ki emri uygulamak olanaksızdı. Zira, II. ve III. Kolorduların toplanması iki gün süreceği için taarruz en erken 29 Ağustos günü başlayabilirdi. Bu süre içinde ihtiyattan yoksun olan I. Kolordunun ise Türklere karşı dayanma olanağı yoktu¹¹⁹. Aynı gün Trikupis II. ve III. Kolordu komutanlarından ayırabilecekleri kuvvetlerle I. Kolordu’yu desteklemelerini, özellikle General Digenis’in 9. Tümeninin acil yönlendirilmesini istediği halde Hacıanestis Digenis’in Trikupis’e destek vermesini engellemişti. Oysa bu saatlerde 4. Tümen cephesi tümüyle çökmüştü. Hacıanestis 9. Tümen’in I. Kolorduya katılma iznini ancak öğle saatlerinde onaylamıştı ama Trikupis’in de dikkati çektiği gibi “maalesef çok geçti!..”¹²⁰.

Kolordu komutanlarının inisiyatif kullanmakta kararsız olması ise subayların ve askerlerin karargâha ve komutanlarına güven duygusunu zedelemişti. Bu da ordu disiplinini yok etmişti. 26 Ağustos günü Albay Plastiras’ın 5/42 Evzon Alayı’nın 4. Tümen’den verilen emir gereğince ileri karakol tertibatını almaması, 28 Ağustos günü 23. Piyade Alay Komutanı Lufas’ın General Frangou’nun emirlerine uymayarak keyfi hareketler yapması, Plastiras birliklerinin ortadan kaybolarak boşluk yaratması, 31

¹¹⁸ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, 151.

¹¹⁹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 240, 243.

¹²⁰ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, s. 29; İsmet Görgülü, *a.g.e.*, s. 27.

Ağustos günü Hamurköy’de Albay Rokas komutasındaki 5. Tümen’in Trikupis’in emirlerine rağmen onun grubundan ayrılarak keyfi hareketi, benzer şekilde Albay Dimaras’ın 4. ve Kallidopoulos’un 12. Tümenlerinin de Trikupis grubundan ayrılmaları, Albay Gardikas’ın ise tümeniyle aynı gün ortadan kaybolması ya da “sıvışması” hem ordu komutanlığına güvensizliğin göstergeleri olmuş hem de askeri ceza kanunu çerçevesinde ağır ihmal suçu oluşturmuştu. Disiplinsizlik KAO’nun geri çekilişinde de yaşanmış, bu da ordunun dağılmasına neden olmuştu¹²¹.

Ahırdağı boşluğunun kapatılmaması da Genel Karargâhın ve I. Kolordu komutanlığının hatasıydı. Bu hata orduyu “feci vaziyete” düşürmüştü. Kanellopoulos şöyle diyordu:

“Afyon çıkıntısını koruyan kuvvetlerin arkasına yapılan bu cesurane Türk hareketinin yalnız Yunanların maneviyatına kötü etki yapmasında değil, aynı zamanda Dumlupınar çekilme muharebesinde meydana gelen feci neticede de rolü olmuştu. Bu süvarilerin sebep olduğu neticeler, geri kalan Türk ordusunun güney ve doğuya yaptığı baskıdan belki daha fazla idi”¹²².

Nitekim, süvarilerin yayılışını gören ve Afyon’da bulunan Yunan 49. Piyade Alayı’nın bütün askerleri o gün silahını bırakıp “ayıp denecek şekilde” kenti terk etmişti¹²³. Sonuç Yunan birlikleri için “en büyük facia” olmuştu. Zira süvariler çekilen ordu birliklerinin peşine düşmekle kalmamış aralarına da girmiş, bu nedenle 4. Yunan Tümeni’nin orta ve sağ kanadı arasında oluşan gedik genişlemiş, ordu karşı taarruz şansını yitirmişti¹²⁴.

Hacianestis kolordu komutanları arasında eşgüdüm ve dayanışmayı sağlayacak önlemleri almamakla da sorumlu tutuldu. Spiridonos şöyle diyordu:

“Kolorduların icra ettikleri taarruzlarda beraberliğe hiç değer vermedikleri çok şaşılacak bir konudur. Bu kusur, büyük birliklerin kumandanlarında da vardı. Her biri komşu birliğin ilerlemesini veya bunun

¹²¹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 267-268; Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 66, 86 vd; Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 181-182, 184.

¹²² Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, s. 13, 22, 72.

¹²³ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 241; Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 27.

¹²⁴ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 181.

*kendi cephesi hizasına gelmesini beklemişti. ... Ordu komutanlığı da bu hatayı kökünden kazıyacak kesin önlemleri almakta hep gecikmişti*¹²⁵.

Fessopoulos da Yunan ordusunun dağılma nedenlerinden biri “başındakilerinin acizliği ve yeteneksizliği” diyerek hem ordu hem kolordu komutanlarını hedef aldı¹²⁶. 27 Ağustos günü I. Kolordu telsizlerinin susmasının tek sorumlusu ise kolordu kurmay başkanıydı. Kolordu telsizcileri telsizi sökerek Eskişehir’e giden vagona yüklediği için bu kesinti meydana gelmişti. Oysa bir kurmay başkanının telsizin işleyebildiği son dakikaya kadar daima el altında bulundurulması gerektiğini bilmesi ve gönderilmesine engel olması gerekirdi. Ama yapmamıştı¹²⁷.

Komutanların liyakatsizliği, “mecnunane hareket ve tedbirleri” yalnız yenilgiye değil, büyük subay ve asker kaybına, Yunan milli servetinin boş yere harcanmasına da neden olmuştu. Komutanlar, Yunan askerlerini “Küçük Asya’da aç sefil ve dağ başlarında, başıboş hayvanlar gibi, kar ve soğuğa karşı direnç araçlarından yoksun bırakarak, insan yerine koymamışlardı”¹²⁸. Spiridonos’a göre Yunan ordusunun başında bu generaller olmayıp da bir Mustafa Kemal olsaydı savaş Yunanlar için birkaç aylık bir süre içinde sona ererdi. Yunan ordusunun başkumandanlarında “Cengiz Han’ın hücreleri” yoktu. Mustafa Kemal’i “müstesna bir şef, Kaya-Adam” olarak tanımlayan Spiridonos Yunanların gelecek için onun savaş sırasındaki harekâtını öğrenmesinin yerinde olacağı kanısındaydı. Zira o, “Küçük Asya Seferi’nin başından sonuna kadar Kemal’in yıldızı[nın] çok parlamış” olduğu inancındaydı¹²⁹.

Spiridonos örneğinde olduğu gibi anı yazarları Türk ve Yunan komutanlarını karşılaştırmaktan da kendilerini alı koyamamıştı. Türklerin, ordularında temeli disiplin olan bir yapı kurduklarına, askerliğin gereği olan sert önlemler alabildiklerine dikkat çekildi. Hatta firarların da bu disiplin sayesinde önlendiği vurgulandı¹³⁰. Türk “Genelkurmayının yüksek metodçuluğu” ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın “yorulmak

¹²⁵ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 202

¹²⁶ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 31.

¹²⁷ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 244.

¹²⁸ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 62, 91, 97.

¹²⁹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 41, 46, 59-60.

¹³⁰ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 36.

bilmeyen" isteğiyle gösterdiği sabır ise takdire değerdi. Mustafa Kemal, "akıllı ve kararlarında inatçı bir kimseydi"¹³¹. "Hasım tarafında Başkumandanın bükülmeyen ciddiliği, genel faaliyeti zedeleyen her gecikmeye karşı en ağır otoritesini harekete geçiriyordu". Süvarilerin Yunan ordusunun arkasına sızmasını sağlayıp İzmir yolunu tıkamak ise İsmet Paşa'nın incelikli planıydı. Bu plan doğrultusunda hareket eden süvariler Yunan ordusunun İzmir ile olan bağlantısını keserek ve ordu bünyesinde "genel bir karışıklık" yaratarak uğranılan felaketin en önemli nedeni olmuştu¹³². Plan aynı zamanda İsmet Paşa'nın da ne kadar inatçı, kararlı, cesaret ve anlayışla hareket ettiğini göstermişti. Zira Türk taarruzu başarısız olduğu takdirde Türk süvari birlikleri tamamıyla imha ve esir olmağa mahkumdu¹³³. Spiridonos Mustafa Kemal Paşa'nın da Yunan felaketini sevk ve idare hatalarına bağladığına işaret etti. Paşa, Venizelos'un Türkiye ziyareti sırasında ona şöyle demişti: "Anadolu'yu işgal için hiçbir ordu, Yunan ordusunun gösterdiği gayreti gösterememiştir. Ordu, maalesef, bilhassa son harekât esnasında gereği gibi sevk ve idare edilmemiştir"¹³⁴.

3. Ordunun Siyasallaşması ve Subayların Yeteneksizliği

İncelediğimiz anılarda felaketin asıl nedenleri sıralanırken uzlaşılan temel gerekçelerden biri de ordunun siyasallaşmasının subaylar üzerindeki yıkıcı etkisi ve subayların askeri bilgi ve deneyimden yoksun bulunmasıydı. Evzon Alayı Komutanı olan Fessepoulos'a göre 1916 yılından itibaren ordu iki gruba ayrılmış, kıtalarda disiplin bozulmuş, subaylar mesleki onur duygusunu yitirmişti. Gerek Venizelos gerekse Konstantinos dönemlerinde orduda yapılan ihraçlar ve yeni kadroların oluşumunda liyakate önem verilmemesi, subaylar arasında düşmanlık duygusunu su yüzüne çıkarmıştı. Venizelist subaylar cepheye gider gitmez Kralcı subayları vatan haini olmakla suçlamış, ardından Kral tahta çıkınca bu kez onun yandaşları Venizelistleri küçük düşürmeye kalkmıştı. Subayların bu ruh halini anarşi olarak tanımlayan Fessopoulos'a göre Yunanistan'ın uğradığı felaketin asıl nedeni bu subaylardı. "Felaketin sorumlusu, onu sevk ve idare eden bizler olduğumuzu bir kere daha yüksek sesle haykıracağım" diyerek kendisini de

¹³¹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 141, 209.

¹³² Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 202, 227.

¹³³ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 72.

¹³⁴ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 4.

bu sorumluluktan sıyrılmadı. “Vatanı savunan kılıç, Anadolu’da kendi ellerimizde parçalandı” diyordu¹³⁵.

İntikam duygusu ve partililik zihniyeti pek çok yetenekli subayı cepheye gitmekten alı koymuştu. Kütahya-Eskişehir muharebelerinin ardından bir süre sönen siyasal çekişmeler Sakarya’dan sonra yeniden alevlenmişti. “Orduyu kemiren eski sevgilisi politika boğuşmaları yeniden canlandı” diyen Spiridonos kolordu komutanlarının bencilliğine de dikkati çekti. Aralarındaki dayanışma yokluğunun tüm taarruzları olumsuz etkilediğini belirtti¹³⁶. Fessopoulos’un “üniformalı politika cambazları” diye andığı subayların sağduyuya ve akıl yürütme yeteneğine sahip olmaması ise ordu sevk ve idaresini olumsuz etkilemişti¹³⁷. Bir subayın gece ve gündüz daima askerinin yanı başında bulunmasını, tatlı dille gereksinimlerini sormasını, erleri mesleki açıdan aydınlatırken ruhen güçlü de kılmasını zorunlu bulan Fessopoulos, subayları bu davranışları göstermediği için de eleştirdi. Ona göre “rütbenin mukavvadan bir koltuğu vardı. Mertçe davranmak suretiyle erlerin kalbi kazanılmalıydı”. Ama yapılmamıştı. Aksine kimi subaylar herhangi bir şikayetle yanlarına gelen erlere oldukça sert davranmıştı. Hatta Türk cephesini göstererek erleri kaçmaya özendirilen bile olmuş, erler arasında “Düşmana kaç” düşüncesi böylece eyleme geçivermişti. Subaylar, Anadolu Rumlarından silah altına aldıkları erlere de onur kırıcı davranmış, sarf ettikleri küfürlerle, söyledikleri imalı şarkılarla onları aşağılamışlardı. Yaygın olarak kullandıkları küfür “Türk tohumu” ya da “Gübreler”, “eski Yunanlar bizi kurtarmaya gelmişler” sözleriydi. Subaylar ya da erler arasında uyuşturucu kullanımı da yaygın olmalı ki Fessopoulos yetkililerden esrar satanların şiddetle önlenmesini istemişti¹³⁸.

Ordunun kan kaybında “kaçak subaylar” da etkili olmuştu. Etkileri yalnızca ordu kademelerini boş bırakmak olmamış, yaptıkları olumsuz propagandayla da orduya zarar vermişlerdi. 14 Kasım 1920 seçimlerinin ardından Venizelist “dört general ve elli subay” ordudan ayrılarak İstanbul’a sığınmışlardı. Kentte İstanbul Savunma [Amina Tis Konstantinupoleos] örgütünü kuran ve İstanbullu Rumlarca beslenen bu subaylar Küçük Asya

¹³⁵ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 8-9, 11, 17, 22.

¹³⁶ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 202, 233.

¹³⁷ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 78, 83.

¹³⁸ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 81-94.

seferi boyunca basın yoluyla Kral karşıtı propaganda yapmışlar, orduyu da hedef almışlardı. Spiridonos onları şöyle tanımlıyordu:

“Bunlar, o derece azıtmışlardı ki düşman gazetelerinde Küçük Asya savaşının ağır başarısızlığa uğradığını da yazmışlardı. Bu gazeteler doğru yanlış düşüncelerini yayarak bütün güçleriyle çarpışan Yunanların morallerini yaralayarak Yunan cephesinde çatlaklar meydana getirmişti”¹³⁹.

Spiridonos İstanbul’daki bu ekibin adeta psikolojik bir harekât yürüttüğüne işaret eden bilgiler de verdi. Zira örgüt üyesi subaylar İstanbul’daki Rumca gazetelerde Yunanların döktüğü kanın vatan için değil, Kral için olduğunu sürekli vurgulayan yazılar kaleme almıştı. Üstelik bu gazeteler Türkler tarafından ya keşif kolları ya da uçakları aracılığıyla Yunanlara ulaştırılmıştı¹⁴⁰. Stavridis’in başkanı olduğu bu örgüt 31 Mart 1922’de Başkomutan Papoulos’a gönderdiği yazıda ise, Anadolu ve İstanbul Rumlarının Yunan Hükümeti’nin siyasetine güvenmediklerinin altını çizmişler, hatta Anadolu hareketinin verdiği umut ile Yunan hükümetinin savaşın devamı konusunda verdiği umutsuzluk arasında büyük uçurum olduğuna işaret etmişlerdi¹⁴¹. Örgütün birlik ve disiplin açısından ordu üzerinde “çok yıkıcı etki” yarattığına dikkati çeken Stratigos ise Kral’ı devirip Venizelos’u iktidara taşımak için İngiliz ve Fransız siyasetlerini devreye soktuklarını bile iddia etti. Londra ve Paris’ten İstanbul’daki Rumlara gönderilen bu mektupların ana fikri şu cümlelerdi:

“Kral’ın tahtta kalması, barışın sağlanması için bir engeldir. Fransızlar metelik bile harcamak istemedikleri Anadolu ile artık ilgilenmiyor ama Kral

¹³⁹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 109.

¹⁴⁰ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 236.

¹⁴¹ İstanbul Savunma Örgütü, Sakarya Muharebelerinin hemen ertesinde Ekim 1921’de İzmir’de kurulan Helen Anadolu Savunma (Mikrasiatiki Amina) Örgütü ile ortak çalışmıştır. Anadolu Savunma örgütünün temeli İzmir’in Rum ileri gelenleri ile İzmir Metropolit Hrisostomos tarafından atılmıştır. Örgütün amacı Anadolu Rumlarının direnişini örgütlemek ve Batı Anadolu’da otonom bir devlet kurulması için çalışmaktır. Bkz. Nilüfer Erdem, “Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu’da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29, Güz 2014, 105-106 (97-140). İstanbul Savunma örgütü kentteki Kemalist karşıtlarınca da desteklenmiştir. Hatta Nigeşban Cemiyeti’nin kurucularından olan Çopur İsmail Hakkı bu örgüt tarafından Kral’a suikast yapmak üzere Yunanistan’a gönderilmiştir. Bkz. Şaduman Halıcı, *Mütareke Dönemi’nin İşbirlikçileri: Yüzellilik Gazeteciler*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2021, s. 381-383.

ayrıldığı takdirde her türlü hal şeklini kolayca kabul edecektir. Kral ayrılmış olsaydı her şey kurtulmuş olurdu ve Yunanlık emniyet altında bulunurdu”¹⁴².

Mektuplar da tıpkı gazeteler gibi Türklerin işine yaramıştı. Stratigos diyor ki “düşman bunları basıyor, çoğaltarak uçaklarla ta ileri kollarımıza kadar getirip atıyordu”.

Anılarını yazanlar Türk ve Yunan subaylarını da karşılaştırdılar. Kannelopoulos’a göre “Türk ordusunun güçlü görünmesinde başlıca rolü subaylar oynuyordu”. Mustafa Kemal Paşa küçük ve büyük birliklerin komutanlarını çok dikkatli seçmişti. Subay kadrosu iyi oluşturulmuştu. Bu kurmaylar “genç, çalışkan ve tehlikeden korkmayan kimselerdi”. Zafere ulaşmak konusunda güçlü inançları vardı. En zor anlarda bile orduyu dağılmaktan kurtarmayı başarmayı bilecek yetkinlikteydi. Teorik bilgileri mükemmeldi. Savaşma gücüne ait şöhreti dünyaya yayılan, tarihi, kahramanlık olayları ile dolu olan, sabırlı, olağanüstü dirençli, inatçı ve kanaatkâr olan Türk askeri de subaylarının bu tutumlarıyla ölümü hiçe sayabilmişti. “Türk subaylarının makamları rütbelerinin çok üstündeydi”. Örneğin tümen komutanları çoğunlukla yarbaylardan, kolordu komutanları da albaylardan oluşturulmuştu. General rütbesinde olanların sayısı oldukça azdı. Buna karşın Yunan ordusu deneyimli kurmaylardan yoksundu. “Çoğu kez hiçbir kursa tabi tutulmayan muharib sınıf subayları alınıp orduya dahil edilmişti”. Bu nedenle Türk meslektaşlarıyla karşılaştırılmaları olanaksızdı¹⁴³. Türk subaylarının yetkinliği erlerin morali üzerinde olumlu etki yapmıştı¹⁴⁴.

4. Erlerdeki Manevi Çöküntü

Ordu ve kolordu komutanları bilgisiz, yeteneksiz, sezgi gücünden yoksun, subayları politika oyunlarına batmış bir ordunun erleri nasıl moralli olabilir? İşte bu soru hemen tüm anılarda yer bulan ortak sorgulamaydı. Anı yazarları Yunan erlerinin savaşçılığını, fedakarlığını, amaca ulaşmak için verdiği insan üstü gayreti takdir ediyordu. Ne var ki Yunan siyasilerinin tutumlarından ve ordu üst yönetiminden kaynaklanan nedenler erlerin savaşma gücünü olumsuz etkilemiş, savaşa karşı duyulan bıkkınlık ve

¹⁴² Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 135, 140-141.

¹⁴³ Konstantinos D. Kannelopoulos, *a.g.e.*, 41-43.

¹⁴⁴ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 33.

isteksizlik ise orduyu felakete sürüklemişti. Trikupis'e göre erlerin hoşnutsuzluğu Kütahya Eskişehir Muharebelerinin hemen ardından başlamıştı. Kahramanlık gösterenlere madalyalarını vermek üzere 30 Temmuz 1921 günü Eskişehir'e gelen Kral Konstantinos'u geçiş yolunun iki yanına dizilen erler "Terhis Terhis" protestosu ile karşılamıştı. Sakarya'da uğranan "ciddi kayıplar" ise askerin maneviyatı üzerinde "feci" etki yapmıştı¹⁴⁵. Manevi güç kaybının Türk taarruzu sırasında çok büyük rol oynadığına işaret eden Kanellopoulos'a göre Yunan ordusu Sakarya Muharebesi'nden sonra çok daha hassas olmuştu. Askerin morali tükenmişti. Cesaretini kaybetmişti. "Küçük Asya duvarını boş yere zorladığını görüyordu. Küçük Asya'nın derinliklerinde kaybolmuş durumdaydı." Askerin moralini çökerten iki önemli etken vardı. İlki Sakarya'dan sonra Türklerin ara vermeden yaptıkları tacizlerdi. İkincisi ise askerin izin konusuydu. Zira Sakarya'dan sonra gruplar halinde evlerine dönüş izni verilmesi kararlaştırılmış, ilk grup gönderilmişti. Ne var ki gidenlerin çoğu dönmeyince izinlerin kaldırılması kalanların büyük tepkisine neden olmuştu¹⁴⁶. Evlerine dönemeyen erleri ise Yunanistan'daki aileleri gönderdikleri mektuplarla yalancılıkla, sevgisiz ve ilgisizlikle şöyle suçlamaya başlamıştı.

"Niçin bizi terk ettin? Sende sevgi yok mu? ... Geçinemiyoruz. Tarlalarımız sürülmemiş bir vaziyette durmaktadır. İzin vermediklerinden dolayı gelemediğini yazıyorsun, Niçin yalan söylüyorsun? Köyde epey zamandan beri G.D, K.P nasıl bulunuyor?"

İzinden dönen kimi subayların Yunanistan'ın iç durumuyla ilgili "en kara renklerle çizdiği tablo", Yunan halkının Küçük Asya'da savaşımlara karşı ilgisiz olduğu iddiası, çektikleri yokluğun, karşı karşıya kaldıkları güç ve tehlikelerin, katlandıkları fedakârlığın umursanmadığı hakkında yaptıkları yorumlar da askerin savaş azmini tüketmişti¹⁴⁷.

Yunan askerinin savaşma azmini tüketen önemli bir etken de Bolşevik propagandası olmuştu. Yunanistan'daki Bolşevik taraftarları Küçük Asya'da

¹⁴⁵ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 19-20.

¹⁴⁶ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 26-27.

¹⁴⁷ Üç kolordu komutanı Kontoules (I.), Trikupis (II.) ve Polimenakos (III.) Papoulas'ı bu durumun orduyu yıkıp dağıtacağı konusunda uyarmış ancak Papoulas önlem almamıştı. N.Trikupis, *a.g.e.*, 20-21.

savaşanlara gönderdikleri mektuplarla sürekli olarak ordunun dağılmasının zorunlu olduğu telkininde bulunmuşlardı. Benzer propaganda ile Atina'da yayınlanan Rizospastis¹⁴⁸ gazetesinin erlere dağıtılması orduca yasaklansa da devreye Türklerin girmesi ile dağıtım engellenememişti. Zira Türkler gazeteyi ya uçaklarla atmıştı ya da gece karanlığında Yunan tel örgülerine kadar sokularak kazıklara büyük paketler halinde bırakmışlardı¹⁴⁹. Komünizm propagandası yapan broşürler de aynı yöntemle Yunan hatlarına bırakılmıştı. "Yunanlığın izi dahi olmayan Afyon denilen memlekette ne bekliyorsun? Yetim kalmış aileni düşün. Silahlarını, yuvalarını savunan Türklere değil, seni on yıldır muharebe edesin diye zorlayanlara çevir" diyen bu broşürlerle erlerin kaçması özendirilmişti¹⁵⁰.

Oysa Türk erlerinin manevi gücü ve savaşma azmi çok üstündü. Spiridonos Türk milletinin genel özelliklerinin çoğu çiftçi olan askerlere de yansıdığı inancındaydı. Türklerin iyilik seven, hayvanlara karşı sevgisi olan ve yoksullarla dilenenlere merhamet eden bir millet olduğunu vurguladıktan sonra Türk askerini en iyi Lawrens'in tanımladığına işaret etti. Lawrens şu tanımı yapmıştı:

*"Türk askeri, köylü olduğu için sabırlıdır. Başına gelenleri, talihin bir cilvesi olarak, sızlanmadan kabullenir. ... Kumanda altında çok itaatkardır, zor kullanarak rahatsız edilmezse bir dost olur ve civanmert bir düşman olur. Kumanda altında en zor yoksulluklara ... tahammül eder"*¹⁵¹.

5. İstihbarat, Casusluk ve Casuslar

Yunan ordusunun istihbarat şubesinin yetersizliğine karşın¹⁵² Türklerin güçlü bir istihbarat ağı kurmaları ve Yunan ordusunun içine kadar sızmaları da felaket nedenleri arasındaydı. Fessopoulos Yunanistan'ın sivil ve askeri makamlar için verdiği serbest seyahat ve iyihal belgelerinin Türkler tarafından casusluk için kullanıldığına işaret etti. Ordu bünyesine sokulan ya da yaralı olarak ele geçen çete reisleri üzerinde bu belgeler bulunmuştu. Yunanistan'ın para ile tuttuğu Fransız subayları bile Türkiye lehine casusluk

¹⁴⁸ Rizospastis Yunanistan Sosyalist İşçi Partisi ve Yunanistan İşçileri Genel Birliği'nin resmi organıdır. Bkz. Nilüfer Erdem, "a.g.m", 97.

¹⁴⁹ Nikolaos Trikupis, *a.g.e.*, 22.

¹⁵⁰ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 234.

¹⁵¹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 8.

¹⁵² Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 116.

yapmıştı¹⁵³. Stratigos ise Türklerin yalnızca Yunan ordusunun planlarından değil “hatta 3-4 kişi tarafından bilinen gizli düşünceler hakkında da neredeyse tam bilgi sahibi olduğu”na dikkati çekiyordu¹⁵⁴. Spiridonos da Türk Genelkurmayının Yunan ordusunun kuvvetleri, mevzileri, araçları hatta projeleri hakkında elinde bulunan bilgilerin “tam gerçeğe uyacak değerde” olduğu kanısındaydı. Çünkü diyordu “Yunanlarca işgal edilen arazide her adım başında bir Kemalist göz bizi gözetlemekteydi. Hatta bu gözlerden bürolara kadar sızanlar vardı.” Yunan ordusunda teşkilatçı olarak hizmet yapan Fransız Generali Grammat’ı da Türk casusu olarak andı. Türklerin nasıl içlerine kadar sızdığına dair verdiği bir örnek de Pehlivan Kadri ile ilgiliydi. İslamköy’de müfreze komutanı olarak görev yapan A. Andonopulos’a 12 Şubat 1922 günlü bir emir gönderilmiş ve Pehlivan Kadri müfrezesine karşı bölgeyi emniyete alması için Balıkesir’e gitmesi istenmişti. Andonopulos Balıkesir’e gitmiş, Pehlivan Kadri’nin kaldığı köye baskın yapmış, Pehlivan’ı değil binek atını ele geçirmişti. Atın eyerinde bulunan evraklar arasında cephe komutanı İsmet Paşa’ya 13 Şubat günü yazılan istihbarat raporu bulunmuştu. Raporda Andonopulos’a bir gün önce verilen emir bütün ayrıntısıyla kaleme alınmıştı¹⁵⁵. Stratigos da Müslüman olmayan pek çok ajanın Yunan karargâhına sızdığını onayladı. Türkler casusları aracılığıyla günü gününe bilgi edinmişti. Hatta 1922 Haziran ayından itibaren Trakya’ya yapılan takviyenin Temmuz’da sona erdiğinden bile haberleri olmuştu¹⁵⁶.

Kannelopoulos da Türklerin Yunanlardan üstün olduğu noktaları sıralarken istihbaratı özellikle andı. “Kendi topraklarında ve hemcinsleri tarafından yaşanan arazide geniş bir casus şebekesi kurmayı başarmışlardı” diyordu. Buna karşın Yunanların firarilerden, keşif uçaklarından ve ajanlarından derledikleri bilgiler çoğu kez doğru çıkmamış, aydınlatıcı olmamıştı¹⁵⁷. Spiridonos da ona katıldı. Yunanların istihbarat kaynakları son derece kısırdı, keşif uçaklarından elde edilen bilgiler çoğu kez işe yaramamıştı. Çok genç ve deneyimsiz olan pilotlar, gerçeğe uygun haberleri

¹⁵³ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 19-20, 66.

¹⁵⁴ Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 136.

¹⁵⁵ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 139.

¹⁵⁶ Stratigos Türklerin taarruz tarihini belirlemede bu bilgilerin etkili olmadığını iddia ediyor. Bkz. Ksenefon Stratigos, *a.g.e.*, II. Kitap, 174-175.

¹⁵⁷ Konstantinos D. Kannelopoulos, *a.g.e.*, 42.

pek seyrek vermişti. Gözlem konusunda uzman rütbeli kurmayların bilgi toplamak için uçakta bulunması ise “görölmüş şey değildi.” Yanlış bilgi toplayan ya da gördüğünü değerlendiremeyen pilot ve râsıtların bilgileri ordunun hatalı karar almasına neden olmuştu. Kimi zaman da Türklerin kandırmacalarının kurbanı olunmuştu. Spiridonos İkinci İnönü Muharebesi sırasında yaşanan ilginç bir yanıltma örneğini de sayfalarına taşıdı. Türk hatları üzerinde uçan Yunan keşif uçağından İnönü’den Eskişehir’e doğru kuvvetli bir Türk kolunun ilerlemekte olduğı bilgisi alınmış, bunun üzerine 3. Yunan Tümeni İnönü’ye taarruza kaldırılmıştı. Ancak tümen hiç beklemediğı Türk direnişii ile karşılaşp ağır kayba uğramıştı. Zira Türk kolu İnönü’den Eskişehir’e değil, Eskişehir’den İnönü’ye yürümüştü. “Tayyareci ya yanılmıştı ya da Türkler uçuş süresi boyunca ters yönde yürüyerek pilotu yanıltmıştı”¹⁵⁸.

Spiridonos Levantenlere de işaret etti. “Yunanca konuşur, Fransızca öğrenim görmüştür ve İtalyan olduğunu iddia eder” diye tanımladığı Levantenleri Yunan ordusu casus olarak kullanmıştı. Zengin oldukları, sosyete dahil tüm sosyal çevrelere girebildikleri, dil bildikleri, üzerinde yaşadıkları topraklara karşı milli bağlılıkları olmadığı için Yunan ordusunca aranan kimseler olmuşlardı. Ancak Levantenler birbirine karşı olan hükümetlerden ayrı ayrı para alarak her tarafa çalışmışlardı. Batı Anadolu’nun Yunan egemenliğine geçme olasılığı karşısında ayrıcalıklarını Rumlara kaptırma tehlikesi ise onları Türklere destek vermeye itmmişti¹⁵⁹.

6. İkmal ve İaşe Sorunları

Anı yazarları Küçük Asya seferinin özellikle 1921 yılında Anadolu’nun ortasına kadar uzanmasını ordusu için en büyük tehdit olarak anmıştı. Yunan ordusu gücünü çok aşan derinliklere yürütölmüş, “600 kilometrelik bir cephede mihlanmış kalmış”¹⁶⁰, ordu ikmal ve iaşe istasyonlarından çok uzağı düşmüştü. Yunan yöneticileri I. Dünya Savaşı sırasında Almanların Rusya’daki harekâtı sırasında General Ludendorff’un önüne konan gerçeğı görmemiş, hatırlamamıştı. Oysa daha o günlerde Ludendorff, “son istasyondan 100 km uzakta bulunan modern bir ordunun ikmal edilmesi mümkün değil” demişti. Yunanların durumunda bu uzaklık iki katına

¹⁵⁸ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 203-204.

¹⁵⁹ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 15-16.

¹⁶⁰ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 233.

ulaştığı halde siyasi ve askeri liderler nakliye problemine gereken önemi vermemişti¹⁶¹. Yunan ordusu “bu körlüğün” olumsuz sonuçlarını önce Sakarya’da almıştı. Susuzluk en büyük problem olmuş, nadir rastlanan su kuyuları yüzünden erler arasında çatışmalar çıkmış, yiyecek sıkıntısı nedeniyle Türklerin hayvan sürülerine el konmuş, yiyecek buğday bile “aç Türk köylerinden” sağlanmıştı. Mühimmat yoksunluğu da panik havasını artırmıştı. Çölden farksız bir coğrafyada, sırtında ağırlıklarıyla yakıcı güneş altında, aç ve susuz haftalarca yürütülen askerlerin hem dayanma hem moral gücü kalmamıştı. Aslında daha Sakarya’da bitme noktasına gelen Yunan ordusu¹⁶² ikmal ve iaşeden kaynaklanan son darbesini ise 26 ve 27 Ağustos günü yapılan muharebelerde almıştı¹⁶³. “Maddi zararlar kolaylıkla telafi edilebilir, fakat açlık, susuzluk ve çıplaklık insanları mağlup eder” diyen Fessopoulos’u¹⁶⁴ Spiridonos şöyle tamamlıyordu: “akıtılan kan, sıfıra inen moral ve muharebe gereçleri bakımından bitkinlik Yunan ordusunu politika rekabetlerinin olgun bir hamuruna dönüştürdü ve yıkıcı komünizm ağına düşürdü”.

Cephane ve iaşe nakliyatındaki sorunlara sağlık malzemesi kıtlığı ve yaralı nakli sorunlarının eklenmesi de askerlerin orduya, millete, devlete olan güven duygusunu zedelemişti. Spiridonos’a göre bakımları mümkün olmayan binlerce yaralının hali, bir güvensizlik havasının doğmasına neden olmuş, ordu komutanlığına karşı kin duyulmaya başlanmıştı. Bu duygu “yaralıların toplandıkları yere gelen yüksek rütbelilere karşı en ağır küfürleri içeren cümlelerle ifade ediliyordu”. Bu ise hem komuta edenlerin hem de komuta edilenlerin moralini yerle bir etmişti¹⁶⁵.

D - Yunan Vahşeti

İncelediğimiz anıların çoğunluğu Yunanların Anadolu’da yaptıkları insanlık dışı davranışları görmezden gelmişti. Tek istisna Spiridonos’dur. Spiridonos, 1920 Haziran taarruzu sırasında Mihaliç’te bir Türk kadınının tecavüz edildikten sonra öldürülmüş olarak bulunduğunu, yapılan soruşturma sonunda Albay Paleologos’un alayında bulunan katilin

¹⁶¹ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 47-48.

¹⁶² Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 169-172.

¹⁶³ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 48.

¹⁶⁴ G. Fessopoulos, *a.g.e.*, 98.

¹⁶⁵ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 169, 209.

yakalanarak idam edildiğini belirtirken bu vakanın tek örnek olduğuna işaret etmişti. Ancak bu söylemi yalanlayan da yine kendisi oldu. Sakarya'dan çekilişi anlatırken Haymana yakınlarında konaklarken tanık olduğu olay yine tecavüz vakasıydı. Şöyle diyordu:

“Bu kitabın yazarı ... gece yarısından sonra tecavüze uğramış kadınların bağırmalarını duymuştu. Hemen bitişik odaya fırladığı zaman, iki çıldırmuş Yunan erinin mukavemet eden kadınlara taarruz etmeye kalkıştıklarını ve kardeşlerinin misafirlerine bağırıklarını görmüştü. Orada mevcut yabalardan birini kaparak, iki eri kapı dışarı etmişti. Odasına geri döndüğünde ise yandaki evcikten gelen alevlerle odasının dolduğunu görmüş, orada da Ordu Kurmay Başkanı Pallis'in alev ve dumanlar içinde ve geceyi geçirdiği evin ateşini söndürmek için çabaladığını görmüştü”¹⁶⁶.

31 Ağustos/1 Eylül gecesini Uşak'ta bulunan Ordu İrtibat Subayı Binbaşı Panayakos ise Ordu komutanlığına çektiği telgrafta şu cümlelere yer vermişti: “Kaçak yığınları yangınlar çıkarmakta ve duyulmadık haydutluk ve öldürmeler yapmaktadır. Şehirde hiçbir düzenli birlik olmadığından bu cinayetler önlenememektedir”. Spiridonos Panayakos'un Akşehir'de yapılanlara dair anlattığı “iğrenç sahneleri” ise kitabına aktarma olanağı bulamadığını yazıyor ve şöyle diyordu.

“Maalesef, silah altındaki Yunanlar arasından, nispet itibarıyla az fakat hepsini lekeleyen, insanlıktan ve insanlık düşüncesinden mahrum birçok kimse mevcuttu. Bunları ne doğuran analar ne de yetiştiren öğretmenler, hatta Tanrı sevgisi, kötü benliklerindeki ikide bir şahlanan vahşi hayvanlara mahsus canavarlıktan kurtararak düzelterbilmiştir. İzmir'e doğru yürümekte olan külte içindeki bu hırsız, yangıncı, haydut ve katiller, temizlenmesi mümkün olmayan birer lekedirler. Bütün bu acıklı ve her tarafta kendini gösteren cinayetlerden Türk köylülerine yapıldığını hesap edersek, Küçük Asya'da baştan beri bulunduğum esnada bu köylülerin bize düşmanlık değil, dürüst bir dostluk gösterdiklerini hatırlayarak utanıyoruz. Bunların çoğu, develeriyle, arabalarıyla ordunun ikmal işinde bize hizmet etmişlerdi. ... Küçük Asya içindeki çiftçi Türkler -kitabın yazarı kendi gözlemleriyle doğrular- bize karşı çok dürüst ve ümidin dışında sabırlı hareket etmişlerdi. Bunlara karşı Yunan eri kıyafetinde bazı pis ve namussuz kimselerin takındığı tavır, olayı yapacak tıynetle olanlar arasında aranmalıdır. Bu pis

¹⁶⁶ Georgios L. Spiridonos, a.g.e., 67, 88.

heriflerde vatanseverlikten zerre bulunmadığı için bu gibiler, daha ziyade, ilk hatlardaki muharipler dışında kalan iâşe kolları, ağırlıklar ve ikmal merkezleri gibi geri hizmetlere sürülmüş kimseler içinden çıkabilir. İşte bu heriflerdir ki 1944-1948'de eski Yunanistan'da komünizmin az zamanda yerleşmesine sebep olmuşlar, Meligala ve Feneu gibi yerlerde kanlı cinayetlerle adam doğramışlardı. Bu adamların memleketin şurasında burasında bulunmak ihtimali mevcuttur. Fakat bunların tedavileri mümkün değildir. Bunlar için tek ilaç, askeri mahkemenin satırıdır"¹⁶⁷.

S o n u ç

Yunanlar ülkelerinin toprağını önce İzmir, sonra İzmir ve çevresi, ardından Batı Anadolu'da 125 bin metrekare ve nihayet 165 bin metrekare olarak dillendirdikleri Türk toprakları ile birleştirme ve Bizans'ı diriltme hayalleri ile Küçük Asya macerasına atılmışlardır. İzmir'e çıkınca da Megali İdea ülküsünü gerçekleştirmenin an meselesi olduğunu düşünmüşlerdir. Kuşkusuz bunda Lloyd George'un güdülemeleri ile Venizelos'un hırsı etkili olmuştur. Ancak Yunanlar bu ülkünün gerçekleşmesinin önündeki iki büyük engeli görememiştir. İlki devlet ve ordu geleneğinin henüz oturmamış olmasıdır. İkincisi ise bu geleneği yüzlerce yıldır yaşatan Türklerin Anadolu'daki egemen konumudur. Yunanların Anadolu'da aldığı yenilgilerin nedenleri olarak gösterilen; kağıt üzerinde Başkomutan olan Kral'ın her şeyden habersiz olması, Yunan hükümetlerinin İngiliz çıkarlarına boyun eğmesi, ordunun siyasete bulaşması, liyakatsiz kişilerin ordunun başına getirilmesi, sorumluluktan kaçınma, ast-üst ilişkisinin kurulamaması, ordu komutanının hatalı emirler vermesi, emirlerin dinlenmemesi, komutanlar arasında geçimsizlik, birlik duygusunun olmaması, subayların savaşıma isteksizliği gibi nedenler aslında devlet ve ordu geleneği konusunda Yunanistan'ın yaşadığı sıkıntılardır. Yunan askerlerinin çekilirken Türk kadınlarına tecavüz etmesi, evlerin yakılması, üstelik tüm bu olayların Genel karargâh kurmaylarının gözü önünde olması da ordu disiplini konusundaki en çarpıcı kanıtlar olmuştur. Buna bir de yürüteceği savaş için gerekli ekonomik/mali kaynaklara sahip olmaması eklenmelidir. Zira bu konuda müttefiklerine bağımlı olması Küçük Asya Harekâtı ile ilgili kararlarda Yunanistan'ın her zaman önüne çıkmıştır. Üstelik Yunan siyasi ve askeri liderleri gerçekleri görmekten çok, kör bir ideale bel bağlamıştır. Öyle ki

¹⁶⁷ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 266.

coğrafi ve demografik açıdan Yunanistan'a ait olduğunu iddia ettikleri toprakları bile tanımaktan uzaktırlar. Kontoules'in vurguladığı gibi "Türklerin ölen babalarının mezarları için savaştığı" ya da Spiridonos'un işaret ettiği "düşman, bütün varı, çoluğu, çocuğu ile 500 yıldan fazla bir zamandan beri yerleştiği, yurdunda savaşıyordu" gerçeğine, İç Anadolu'nun derinliklerine kadar ilerlerken karşı karşıya kalabilecekleri sorunlara gözlerini kapamışlardır. Sonuçta Türk milletinin tarihinden getirdiği değerlerle yoğurduğu bağımsız yaşama istenç ve iradesi karşısında felakete uğramışlardır.

Yunanlar için Küçük Asya Seferi hem onlar hem müttefikleri için yenilgi ve felakete sonuçlanmıştır. Lozan ise Türklerin I. Dünya Savaşı'nın galiplerine indirdiği darbedir. Spiridonos'un da işaret ettiği gibi Lozan'da eski galiplerin saygınlığı yitmiştir¹⁶⁸. Bunu sağlayan Mustafa Kemal olmuştur. Anılar hem asker hem komutan hem de siyasal lider olarak onu takdirle anmıştır. Başkomutan olarak aldığı kararların ve askeri stratejisinin Türklerin zafere ulaşmasında büyük etken olduğu kabul edilmiştir. Türklerden nefret eden Mihailidis bile "Çanakkale'de Türk halkının saygınlığını yükselten komutan" olarak andığı Mustafa Kemal Paşa için "çok iyi ve değerli bir General olmakla beraber büyük bir politikacı idi. Hülasa değerli bir liderdi" demekten kendisini alı koyamamıştır¹⁶⁹. Spiridonos'a göre o "Kaya-Adam"dır¹⁷⁰.

Yunanlar Küçük Asya seferlerinin önce maceraya dönüştüğünde ve sonra felakete sonuçlandığında hemfikirdir. Ne var ki bu düşünce ortaklığı Megali İdea düşünün Anadolu topraklarına gömüldüğü anlamına da gelmemektedir. Kannelopoulos Yunan ordusunun Afyon dağlarına attığı son bakışın, Küçük Asya felaketinin daimî bir serabı gibi Yunanistan'ı izlemesini, yanlışlıklarını ona hatırlatmasını, milli yaşamının bu feci anları için ona daima uyarıda bulunmasını dilerken¹⁷¹ Prens Andreas Küçük Asya Harekatı'nın boşuna olmadığını vurgulamakta ve anılarını şu cümle ile noktalamaktadır: "Ektiği tohum, bir gün yeşerecek ve büyük bir ağaç gibi boy

¹⁶⁸ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 5-6, 12, 46, 102.

¹⁶⁹ Kostas Mihailidis, *a.g.e.*, 425.

¹⁷⁰ Georgios L. Spiridonos, *a.g.e.*, 41.

¹⁷¹ Konstantinos D. Kanellopoulos, *a.g.e.*, 113.

verecektir"¹⁷². Prens Andreas ve onun gibi düşünenlerin bu ve benzeri ifadeleri ya da hayalleri, Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik emperyalist emellerini nasıl canlı tutmak amacıyla olduklarının da kanıtıdır.

KAYNAKÇA

- DOUSMANİS, Victor, *Küçük Asya Harbinin İçyüzü*, Çev. Hristo Ertorun, C. I, Atina, 1928.
- ERDEM, Nilüfer, "Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu'da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/29, Güz 2014, s. 97-140.
- FESPOPOULOS, G. Th., *Subaylarımız Arasındaki Anlaşmazlık ve Küçük Asyada Ordumuzun Dağılması*, Çev. Ziya Güney, Atina, 1934.
- General Papoulas'ın Hatıratı*, (Yay. Haz. Mehmet Arif), Yeni İstanbul Kültür Yayınları, Yeni İstanbul Matbaası, 1969.
- GİRİTLİ, İsmet, *Büyük Taarruz*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1992.
- HALICI, Şaduman, *Mütareke Dönemi'nin İşbirlikçileri: Yüzellilik Gazeteciler*, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2021.
- HRİSOHOOS, Tanaş, *Yunan Süvarisi Küçük Asya Harekatında 1919-1922*, Çev. Niko Grigoriadis, Atina, 1934.
- KANELLOPOULOS, Konstantinos D., *Küçük Asya Mağlubiyeti*, Çev. Anesti Oralli, Atina, 1936.
- KONTOULES, Aleksandros, *Küçük Asya Seferi II. Devre, I. Kısım (I. Kitap)*, Çev. Yorgo Eskarhopulos, Konstantinos İonnis Emirce, Atina, 1928.
- , *Küçük Asya Seferi II. Devre, II. Kısım (II. Kitap)*, Çev. Yorgo Eskarhopulos, Konstantinos İonnis Emirce, Atina, 1928.
- LAHANAKARDOS, Evangelos, *Küçük Asya Felaketine Dair Yeni Bol Işık ve General Lufas*, Çev. Yorgi Kosko, Atina, 1928.
- ÖZLÜ, Hüsnü, "Arşiv Belgelerine Göre, Büyük Taarruz Öncesi, 'Sad Taarruz Planı' ve Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Taarruz Planının Analizi, *Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu*, C. II, Uşak, 2012, s. 935-958.
- RODAS, Mihail L., *Yunanistan Küçük Asya'da*, Çev. Yorgi Kundakçioğlu, Atina, 1950.
- STRATİGOS, Ksenefon, *Yunanistan Küçük Asya'da -Tarihi Bir Müşahede Resmî Vesikalara ve Kaynaklara Göre*, II. Kitap, Çev. Cemal Tosun, Atina, 1925.

¹⁷² Adreas Vasilopais, *a.g.e.*, 202.

- MİHAİLİDİS, Kostas, *Küçük Asya Seferi-Etnikos Kiriks Gazetesi Tefrikası*, Çev. S. Karaoğlu. (Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi daktilo metin).
- SPİRİDONOS, Georgios L., *Harp ve Hürriyetler*, Tarihsiz, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi İstiklal: 240'a kayıtlı daktilo çeviri)
- TRİKUPİS, Nikolaos, *Harplerimizin Vaka ve Hadiseleri Hakkında Hatıralar*, Çev. Anesti Orelli, Atina, 1952
- VASILOPAİS, Andreas, *Eskişehir-Sakarya 1921*, Çev. Cemâl Tosun, Agon Kitabevi, Paris, 1928.

"CATASTROPHE OF ASIA MINOR IN GREEK MEMOIRS

ABSTRACT"

Abstract

The Greeks call their crusade in Anatolia between 1919 and 1922 as the Catastrophe of Asia Minor [Mikrasiatiki Katastrofi]. This study aims to find out why they call it a catastrophe, and the reasons they suggested. The memorialists, who began to set pen to paper starting in 1922, the year in which their quest in Anatolia had ended, mentioned Sakarya Field Battle as the beginning of the catastrophe. In this study, therefore, first, their thoughts on this battle, and then the political, social, and economic state of post-Sakarya Battle Greece will be shortly discussed. Then the Battle of Dumlupinar, which they call Ali Ören/Ali Viran Battle, will be discussed in terms of pre-battle preparations, battles, and the results. Finally, their opinions on factors, which led them to catastrophe in the Asia Minor campaign, will be given. The Greeks have listed many misfortunes that led them to catastrophe. The external reasons were the attitudes of their allies, Great Britain, France, and Italy, against Greece. The main internal reasons were listed as the political and military leaders. They blamed the politicians for taking wrong decisions and misjudging the situation, blindly resigning themselves to the wishes of their allies, especially Great Britain, and politicizing the army. They also regarded the incapacity of generals and staff officers in execution and management as a result of the politicization of the army. They pointed out that the incapacity of the staff officers had a negative impact on soldiers, who were the backbone of the army, and suggested that they had ridden for a fall because the soldiers had abandoned hope and faltered. The memorialists, who also considered the problems resulting from the geography of Anatolia, espionage activities, and subsistence issues as other reasons for the catastrophe, could not help but pay tribute to the Turkish Army from the Commander in Chief to the very last soldier.

Keywords

Catastrophe of Asia Minor, The Allies of Greece, Turkish Army, Sakarya Field Battle, The Battle of Dumlupinar, Intelligence, Communism, The Greek Atrocity.